84(2Рос-4Сп-4)
М22

Куруптурсун Мамбетов

Юлдызлы кеше

Куруптурсун
Мамбетов

ЦБС
методический

84(2Рос-4(Ст))
М22
16+

Куруптурсун
Мамбетов

Юлдызлы кеше

-99484-

ДАГЕСТАНСКОЕ
КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 2021

МКУК «ЦБС» НМО СК
Отдел обслуживания
Центральной библиотеки

МКУК «ЦБС» НМО СК
Многофункциональный
методический отдел
Центральной библиотеки

ББК 84 (2-Ног.)-5
УДК 821.351
М–22

Мамбетов К.
М–22 Юлдызлы кеше: Ятлавлар эм хабарлар. – Махачкала: ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство», 2021. – 224 с.

Мамбетов К. Звездные ночи: Стихи и поэмы.

Белгили ногай шаьйири Куруптурсун Мамбетовтынъ бу кезекли поэтикалык йыйынтыгы. Эм ога автордынъ туьрли йылларда язылган асарлары киргистилингенлер. Олардынъ биревлери бизим ногай окувшыларына ийги белгили болып токтаганлар. Автордынъ коьплеген ятлавларына йырлар да язылганлар эм оларды туьрли регионларда яшайтаган ногайлар йырлап та келедилер.

Мамбетов нешеси йыллар узагында халкымыздынъ коьплеген айтувларын эм такпакларын да йыйып келген эм олар эндигиси сосы йыйынтыкка да киргистилгенлер.

ББК 84 (2-Ног.)-5
УДК 821.351

М $\frac{4702490200 - 55}{\text{М } 123 - 2021}$ 61 – 2021

© Мамбетов К., 2021
© Дагестанское книжное издательство, 2021

ISBN 978-5-297-02215-7

Тувралыктынъ татувы таьтли

Эл, халк аьжейип ярасыклы болады, эгер де онынъ зегенли шайырлары коьп болса.

Ногай шоьли акыйкатлай да аьлемет ярасык эл.

Онда авызларына кудай туькирген шебер тилли, толы айдай акыл толы, манълайлары бийик шайырлар аз тувыллар.

Солардынъ энъ биринши сыдырасында Утеш улы Куруптурсын Мамбетов болады деп билемен.

Онынъ каьлемининъ ушыннан алтын сыя ман язылгандай сыдыралар йыйы шыгадылар.

Ногай шоьли туьрли оьсимликлер дуныясына, кайбилейим, ювсанларга, камыс-кылганларга, куврайларга кенъ болгандай, соьйтип, аьр кашанда соьз дуныясына да кенъ болган. Ногай эл тарих дуныясында терен ыз калдыргандай болып, соьз дуныясында да терен ыз калды-

рган. Аллага шуькир, бу куьнлерде де солардынъ ызын басып келетаган зегенли шайырлардынъ бириси – Куруптурсын Мамбетов.

Утеш улы Куруптурсын Мамбетов 1951-нши йылдынъ 20-нши январь айында Шешен Республикадынъ

Шелков районда̀гы Каршыга авылында тувган.

Мектебтеги 10 классты кутылып ол Дагестаннынъ бас каласы Махачкаладагы пединститутка окымага туьскен.

Сол отлы, юлдызлы, дослыклы студент йылларында Куруптурсын ятлавлар, корреспонденциялар язып баслайды.

Йогары билимли шайытлама кагытын колына алып яс кеспиши бас деп окытувшы болып мектебте, оннан сонъ туьрли газетларда эм радио да журналист болып куллык эткен.

Сонъгы йылларда Мамбетов «Степные вести» деп оьз газетасын шыгарган.

Шайырлык оьнеринде Утеш улы ногай эм орыс тилинде онга ювык китаплердинъ авторы болады, онынъ ятлавлары Москвада, Ставропольде, Махачкалада, Пятигорскте, Нефтекумскте, Черкесскте баспаланатаган газетлерда эм журналларда орыс эм ногай тилинде баспалан-

ганлар. Айтатаганым, К.Мамбетов асарларын эки тилде язады, солды да онынъ ятлавларына кенъ Ногай шоьлимиз тар болып, онынъ соьз оьнери савлай Ер юзине талпынады.

Куруптурсыннынъ бирер ятлавлары Ногай шоьлиндеги шилледей яркын эм алавлы:

....Койнымда сени ыслайман,
Ыслайман, аявлайман.
Коьзди юмып тынълайман –
Шат па юрек, йылайма.....

Баска сыдыралары шоьлдинъ куьзги куьниндей мунълы:

....Халкым меним ел коьтерген кавмактай,
Яшав оны онда-мунда таслаган.
Анасыннан айырылган улактай
Ызалардан халкым авырып басла-ган.....

Табиаты каты Ногай шоьлимизде язлык шагында уьйме-уьйме болып аьлемет ыспайы наьзик шешекейлер боьригоьзлер оьседилер, шилледе ювсан ийиси мыс кокыйды, куьз басында. Уьйкен-сувдан эсетаган еллер кылганларды

коьгилдим коьлдей толкынластырады, камыслардынъ шал басларын тарайды. Айтатаганым, шыдап, сезип, коьрип билгенге каты шоьл табиаты ярасыклыгын ясырмайды.

Шынты шайыр, шынты шоьл ногайы Куруптурсыннынъ ятлавларын шыдап, сезип окыганга Утеш улы оьзининъ ярасык дуныясы ман кызганмай боьлиседи:

....Шыйратылып, шыйратылып,
Кар туьседи, туьседи.
Туьскен сайын сарсав кимик
Тоьгеректи тоьсейди.

Сондай сырсав алдынгыдай
Базарда табылмайды.
Ол тек кыстынъ сандыгында-
Баскалай сатылмайды.....

Элбетте, Куруптурсыннынъ суьйим сезимлерине багысланган ятлавлары да коьлем, олар аьлемет ярасыклы лирикалык коьнъил мен, шебер тилде язылганлар.

Эм сейирли тувыл, сондай ятлавлардынъ коьбиси йырга айланганлар эм ногайлар яшайтаган кайсы тойларда да занъырайдылар. Айтпага, «Аьзизим», «Каршыга», «Кол явлыгынъ булгашы», «Иншалла», «Тамада», «Домбыра». «Суью-

винъди багысласанъ сен мага» эм сондай коьп баскалар.

Кенем де, кенем де Утеш улы бас деп манълайлы бийик, ойга толы шайыр.

Онынъ доьртликлери акыл яктан, философиялык ой яктан келбетлевлери мен аьлемет сейирсиндиреди.

Шайырлыгынынъ сосы тармагында Ногай шоьлинде бу куьнлерде Куруптурсынга тенълес шайыр йок деп билемен.

Суьвретлеп айтканда-шынты шоьл Омар Хайямы! Мине сол доьртликлердинъ бир нешевлери:

* * *

Яшап болган кенъ яшайды,
Шайкалмайды казыгы.
Эбин тапкан эт ашайды,
Алалмекен азыгы!?

* * *

Кара куьнлер келип туры –
Карамай хаьтерине.
Коьплер ие болып туры
Ногай халктынъ ерине.

* * *

Яман куйы, яман коьл деп,
Айтканларга ерине,
Сол куйыга туьсип оьл деп –
Айтув керек бетине.

* * *

Бар инсанлар ыхтыярсыз
Этик пен минген тоьрге.
Сондай бетсиз эм сыярсыз
Яманларга ким тоьре!?

* * *

Динлар келсин бизим уьйге,
Динлар келсин суьйинип.
Душпан келсе, басын бузсын
Босагага суьринип.

* * *

Конак уьйге кирмесе
Эсигин эркин ашып.
Сол уьйден наьсип кетер,
Берекет кетер кашып.

* * *

Анъ суьемен, йыр суьемен,
Куьйлердинъ толкынларын.
Яныма йыйып юремен
Ийгилик солкымларын.

* * *

Йырларым меним, соьзим меним
Элге мени билдирер.
Сый казандырып, суьйим минен
Оьрге мени миндирер.

* * *

Куьнлеменъиз, ювыкларым,
Куьнлев-куьлле, куьнлев куьл.
Ол бар ерде йок берекет,
Яйнамайды кызыл гуьл.

* * *

Шетке таслап картыкларын
Аьжибийдай увамыз.
Яслык кетти-ярыкларын
Аьжейипли кувамыз.

* * *

Шынты шайыр болсак та, дос,
Бизди мактаяклар йок.
Мактав кайда, эби болса.
Бизди таптаяклар коьп.

* * *

Аьр-бир соьзи – асыл, алтын,
Аршав да тувыл, ез тувыл.
Болса шайыр, сондай болсын,
Тек туваягы тез тувыл.

Ал эндиги! Эм мине орыс тилинде язылган доьртликлер.

* * *

В жизни есть и грязь и плесень,
И роса на алых розах.
Иногда и яд полезен –
В малых дозах.

* * *

Погасло пламя. И зола
Остыла в печке.
Итоги подводить пора –
Как время быстротечно!

* * *

Из ногайских степей мы далёких,
У подножия Кавказских вершин.
Край наш – родина дев волооких
И открытых отважных мужчин.

* * *

Ах, оставьте же споры эти,
Даже если истина цель.
Лучше гор могут быть только степи –
Человечества колыбель.

* * *

В юрту крайнюю улуса
Мы шагнули: «Вот и мы!»
Нам здесь дали ковш кумыса
И кусочек катламы.

* * *

Не буду других я судить,
Что общего – суд и я.
Я ближнего буду любить.
А им – Аллах судия.

* * *

Откуда глупости берутся?!
Кто говорит – ногайцы злы?
Ногайцы лишь за честь дерутся,
За чушь бодаются козлы.

* * *

Друг домбру мне протянул,
Что исполню для него?
На неё я натянул
Струны сердца своего.

* * *

Много ли грехов у Вас? –
Как-то раз меня спросили.
Да, – ответил с грустью я –
Как у многих в этом мире.

* * *

Эм сондай, сондай коьп К. Мамбетовтынъ философиялык доьртликлери онынъ соьз оьнеринде яркын ынжыдай тоьгилгенлер. Халкын, шоьлин юрек суьви мен суьйген Куруптурсыннынъ шоьл шешекейиндей наьзик дуныясы янтак-камбактай эш шоькирленмеген.

Манълай асты терен философиялык ойга толган Утеш улынынъ ногай адабиатында дайымга калаяк алтын аьриплермен язылган сыдыралар аз тувыллар.

Булай айтканда, кайсы оьнершидинъ де бас мырады, бас максаты болады.

Соьз оьнершиде де бар сондай зат: эгер де окувшы шайырдынъ китабин колына алып, басын энъкейтип, сыдыраларга уьнъилип: « ва-а, мунавда язылган ятлавлар меним тилим, меним бактым, яшавым, меним суьйим сезимлерим, меним ойларым экен-ав!» – деселер, эне сонда соьз оьнерши бас мырад-максатына еткен болады.

Айттатаганым, эне сосы яктан Куруптурсыннынъ юмарт юреги тыныш таппага болаяк деп билемен.

Куруптурсын ман коьптен бери досласканман, сырласканман.

Айтып озбага тийислимен, ишки дуныясы бай инсан – шайыр досым, туьрли саз алатларында – аккордеонда, домбырада ойнайды эм оьзнинъ ятлавларына оьзи анълар да язады, оьзи занъыравык давазы ман йырлайды, фотоаппараты манн аьлемет суьвретлер согады.

Интернет пен кызыксынады. Соьйтип Куруптурсын ийги, таза толкылкынларда ялдап яшайды.

Соьйтип аьдемлермен бизим адабиат дуныямыз бай, тоьгерегимиз таза эм ярасык, келеектегимиз ашык болягына мен шекленмеймен.

Черкессктен Ата-юртым Тереклиге бараятырсам, мен Коясылга тийип, сыйлы, аьдетли аьел – Мамбетовлардынъ уьйинде болып кетемен.

Шайыр оьзининъ берекетли каралдасында оьнерининъ авасына оранып, куьнделик каьрлерин коьрип яшайды. Бу куьнлерде ол орамларында ойнаган авылында, кыдырган кумлак кырларында-авлакларында авнап куванган шоьлинде сахыйлыгы ман, аьдемшилиги мен белгили ясыуьйкени. Аьзиз аьелин кушагына кысып, яшавынынъ ярасыгы, ярыклыгы сеними – эки улы ман эки йиенлерине оьз юрегин савгалавды каьрлейди.

Соьйтип Куруптурсын ян-косагы Янхан ман тилбирликтинъ, татымлыктынъ толкынында юзеди.

Абдуладынъ кызы Янхан уьй бийкединъ, анадынъ аманатын, борышын толысынша толтырып, эки де улын Фархад пан Асхадты аьдетли – кылыклы этип асыраган, оларга аьдемшилик пен аьдилликтинъ негизин салган, олар Черкесскteги технологиялык акдемияды етимисли кутылганлар.

Тувынышы Фархад соьле Владикавказда полициядынъ майоры, сосы калада онынъ бактысы бавдай ашылган; квартирасы, маьшини, коьтер заты да бар. Мамбетовлардынъ кенжапайы Асхад соьле Москвада яшайды эм сондагы ногай ясявкадынъ амалламаларында белсенли катнасады. Янханга – Аллага мынъ муьсирев, – келинли, куда-кудагайлы болмага, йиенлерин коьрмеге, соларды коьп коьтерип коьп суьймеге бактысы разылыгын берген.

Бу куьнлерде танъ кыскаяклы тоьгерегинде алтын топтай тыгырган, шокырактай шувылдаган кишкентай баласынынъ балаларын оьзининъ эки коьзининъ эки карашыгындай аявлап куьезленеди.

Куьнделик аьрекетлик пен айдан ай, йылдан йыл авысып яшав оза береди.

Бу куьнлерде белгили окытувшы, зегенли журналист, шебер тилли шайыр, СССР-дынъ журналистлер Союзынынъ эм Россия Федерациядынъ язувшылар Союзынынъ агзасы Утеш улы Куруптурсын Мамбетов 70 йыллык мерекесин белгилейди. Эл куьези сондай эр оьнершилеримиз ногайымызда коьп болсынлар.

Сосы макалам ман мен Куруптурсынды сыйлы мерекеси мен ак юрегимнен кутлайман.

-98484-
МКУК «ЦБС» НМО СК
Отдел обслуживания
Центральной библиотеки
МКУК «ЦБС» НМО СК
Информационно-методический отдел
Центральной библиотеки

Келеек куьнлеринъ ярык, туьнлеринъ тынышлы болсын, досым.

Эндиден энди де каралдынъ базар, уьйинъ ярмалык болгандай берекетли яшавды, шебер тилли, терен ойлы шайырлык оьнеринъде мукаят та йогары уьстинликлерди эм эндиден энди де коьп йыллар ден – савлыкты, савсаламатты сагынаман.

Солтахан Аджиков,
СССР-дынъ Язувшылар Союзынынъ гзасы, Россия Федерациядынъ Журналистлер Союзынынъ агзасы, Карашай-Шеркеш Республикады Ат казанган Сыйлы журналисти, Карашай-Шеркеш Республикадынъ Халк Язувшысы

Таьленимиз тавдай болсын...

ТАЬЛЕНИМИЗ ТАВДАЙ БОЛСЫН...

(ятлавлар)

* * *

Алал болсын асынъыз!
Кобыз согып, йырлап-бийип кувана –
Келген халктынъ кара каслы ясы биз.
Алтын юзик болса бизим дуныя,
Сол юзиктин асыл таслы касы биз.

* * *

Яшав – ялган, яслык – торгай, ювыгым,
Сылувлардынъ суьювине безип кет.
Бирин алып, бирин сыйлап, ювырып,
Дуныядынъ йымсак ишин эзип кет!

* * *

Экиллиде эл тасламас эр йигит,
Танъ атканда йолга шыгар, эртенде.
Амалсыздан кеште шыккан инсаннынъ
Аллах болсын эси минен дертинде.

* * *

Аз халк биз – деп куьрсинеди танысым,
Аз болсада, таза болсын, ювыгым.
Бир-бирине аданастай катнассын –
Коьп болады яман карбыз урлыгы.

* * *

Бизим яшав – кетип бараган коьлик,
Минип кал ога, кардаш, минип кал.
Сеси каты, ери онынъ – тар боьлик,
Сыйып кал ога, кардаш, сыйып кал.

* * *

Карашынъыз, яракшылар, аьлимлер,
Калай коьп ти дуныяда каьриплер.
Маразлыктан кыйналаган нешевге
Коьмек этсин Алла уьшин табиблер.

* * *

Коьргенимнен – коьнъил яра, котыр эди,
Юрегимди ашув тилди бышакпан.
Той уьйинде тоьрге шыгып олтыр эди,
Дос дегеним, душпанымды кушаклап.

Ак явлыкка буьркермен

Келин арба киргизгенде,
Атлардан сиз уьркпенъиз.
Келин-бала туьсиргенде,
Бетин тезден буьркенъиз.

Аяларым йылытып, мен
Бетлеринъди суьйкермен.
Аясызлар коьрмесин деп,
Ак явлыкка буьркермен.

* * *

Бети – шешек, бели – тал,
Алып кара суьвретин.
Хатын алсанъ, ясын ал,
Енъил болар уьйретуьв.

* * *

Аьр емистин оьз заманы,
Язлык болсын, куьз болсын.
Ис те солай – ниетинъиз
Таза болсын, туьз болсын.

Таьлени болсын

Язларымыз яз болсынлар,
Ямгыры ман, яры ман.
Кысларымыз кыс болсынлар,
Аязы ман, кары ман.

Ясларымыз яс болсынлар,
Куваты ман, мыйы ман.
Кызларымыз кыз болсынлар,
Сураты ман, сыйы ман.

Тагы не зат сагынайым,
Колымда каьлемиммен.
Халкым болсын, айналайын,
Тав кимик таьленимен.

Ногай йырларым

Аьр ким айтса, оьзи онъ, ай,
Коьрмейди оьз терисин.
Анъламайды бизим ногай
Яшавынынъ дерисин.

* * *

Берекетимизди коьрип,
Бизди, йолдас, куьллеме.
Бийле кардаштынъ тоьрин,
Бирге ейик куьрлеме.

* * *

Сарлы хатыннынъ байлыгы –
Кенъ явлыгы,
Ярлы аьдемнинъ байлыгы –
Ден – савлыгы.

Хаьтер акында

Яшавда хаьтесиз болмайды,
Яшаманъыз хаьтерсиз,
Суьринмей, йыгылмай болмайды,
Кыйын куьнде кайтерсиз?

Хаьтерли болынъыз, ювыклар,
Яхшыга да, яманга да,
Яхшылык – ийгилик тувдырар
Душпанга, яранга да.

* * *

Кара кыста, каты кыста
Кайдай сувык кешелер!
Кар астында ятып кыслап
Аман калган шешеклер.

* * *

Яслык кеткен, эш кайтпаяк,
Эсейдик биз, эсейдик ...
Суьемен деп кыз айтпаяк,
Оьмир кары эсейди.

* * *

Кесип явабын
бермейтаган болса,
Акырын куймырга айт:
Меники боларсынъ,
кыз, шагынъ толса,
Сен мага буйырган зат!

* * *

Бир хатын да
бойдак калмас дуньяда,
Бай болмаса,
пакыр кирер койнына.
Бир эркек те
юрмес узак хатынсыз,
Мойысады табар
тезден мойнына.

* * *

Кудай сакласын ногайды!
Ойлар югиннен талып,
Бирде комызда ойнайды,
Бирде – домбыра алып.

* * *

Кызынъ алганшай келин этип,
Аькелгеншей, ай, элинъе,
Анасын коьринъиз – неткен бише,
Не ашайды ол, не ише.

Уьйленгеншейин – кыз баладан
Нетесинъ деп соранъыз.
Анасын онынъ билгеннен сонъ,
Тетесин де соранъыз.

Аьр ногайда

Аьр ногайдынъ ялында
Эдигединъ суьлдери,
Аьр ногайдынъ алдында
Эдигединъ суьврети.

Аьр ногайдынъ куьйинде
Эдигединъ дурбаты,
Аьр ногайдынъ уьйинде
Аргымак – тулпар аты.

Кырым – бизим элимиз!

Кырым – ортак уясы, ай,
Татар мынан ногайдынъ.
Ногай онда турмаса, ай,
Татар куьни онъмайды.

Кырым – аталар авлагы,
Бабалардынъ байрагы.
Сувы – сербет, ери – еннет,
Кудай берген аьлемет!

Оьзинъ-кардаш, оьзинъ – дос, ай,
Коьп ягыннан ювыксынъ.
Кардаш-тувган болсын, ногай,
Яхшылыкка тувыпсынъ!

* * *

Картаямыз шагы мынан,
Картаймай ким калаяк?
Таьтлисимен, ашшысыман
Коьтерип кал бал аяк.

Ата юртым

Арамызды бегитлермиз,
Бизге, кардаш, ким тарык?
Шоьлде оьскен йигитлермиз,
Оьлен тарык, кум тарык.

Каршыга авылымыздынъ
Орамлары уьйкен, кенъ.
Ата юрттын язын, кысын,
Боранларын суьйгенмен.

* * *

Яс йигиттей, араларда
Бойдакларга суьйкенемен.
Тек пайдасыз, – караларда
Йылувлык йок, шийкенемен.

* * *

Бизден бек куьшлилер де бар,
Каьрип осаллар да бар.
Наьсиптен уьзерлер де бар,
Наьсип косарлар да бар.

* * *

Эткен яхшылык, йолдас,
кетер артынъа.
Бактынъ ашылып, кардаш,
келер алдынъа.

* * *

Туьрленип турган,
туьрилип турган,
Суьймеймен адамларды.

Алдыннан оьпкен,
артыннан соьккен,
Суьймеймен арамларды.

Алал болар асынъыз

Аявлы затынъызды йойганда,
Ат ты шаптырып изленъиз.
Хатын керексе сизге, – Кудайдан
Алал бишеди тиленъиз.

Ийгисине бактынъызды коссанъыз,
Аврымас бирде басынъыз.
Йымарт болса сизин косагынъыз,
Алал боларды асынъыз.

Аман болсын, кардашлар, басымыз,
Алал болсын тек асымыз.
Кайда юрсе аман юрсин халкымыз,
Картымыз мынан ясымыз.

* * *

Кудайдынъ тилеп тирегинъ,
Алгасамай кул кетеди.
Ийги адамнынъ тилегин
Аллах макул этеди.

* * *

Яхшылык эт, дос, этип болсанъ,
Эр кисиге борыш ол деп.
Ногайша айтып болмай болсанъ,
Орысша айт «хорошо» деп.

Ашык болсын касымыз

Яс болсада бас дейдилер
Яхшы, ихсан акында.
Яс болсада нас дейдилер,
Яман инсан акында

* * *

Ак кагытты тырнайды
Колымдагы каьлемим.
Язганымды йырлайды
Йолымдагы аьдемим.

* * *

Буйырган зат –
ас болсын я бас болсын,
Келер бир куьн,
бизди табар шагында.
Сабыр киси сабан
суьрип, кар куьреп,
Отын салып
ойланар ошагында.

* * *

Экевлери бир болсын деп
Тувган-оьскен еринде –
Бизге язылган болганды
Кысметтин китабинде.

* * *

Дунья кувып шабаганлар
Авылларда, калада –
Бизди эске алаганлар
Барма экен арада?

* * *

Кыйын заман
кыйдай басса ийнинънен,
Ярдам болмай
кардашынънан, ининънен,
Тукымынъды,
миллетинъди эскерип,
Коьтерил сен
буьгилеген тизинънен.

* * *

Калын юнди уйпаласанъ,
Колга бир югар кылы.
Исин этсенъ, исшиси бол,
Болма кир ювар кулы.

* * *

Кайда бизим мырзалардынъ
Шахарлары, юртлары?
Коьп болган ногайлардынъ
Дамбырлы мыйкуртлары.

* * *

Берекетсиз калмасынлар
Ярлымыз эм байымыз.
Буйырганды еймиз аста,
Таза болсын пайымыз.

* * *

Перделерге ийги деп,
«Тюль» алды.
Янлар янып куьйди де,
Куьл калды.

Куьл увысы

Калай язык – дунья буьлди,
Бизди таслап ялынга.
Бизден калган увыс куьлди
Ел аькетти калынга.

Кетедилер сабий, палван
Эртенги шак, туьн заман.
Сары куьлди, ерде калган,
Куйын шашты дуньяман.

* * *

Ногай бар ер аз тувыл ды,
Коьп коьрмесин Кудайым.
Йылтын кара шырайлы бар,
Ак юзлиси, кувдайы.

* * *

Янмады ша ялын болып
Сезиммен кызувымыз.
Сондай болган, оькинишке,
Бизим, тенъ, Язувымыз.

* * *

Баскалардынъ куьнаси ме,
Бир-бир инсан ийт болса.
Калын шаштынъ арасында
Коьз коьрмеген бийт болса.

Инсанлардынъ арасында
Ийти де бар, бийти де.
Басын кырса, саналарма
Кайыр, кумы битти де.

* * *

Эске алсам, куьрсинемен эм куьемен,
Бир ювыгым, бир танысым эди ол.
Аштарханды яратаман эм суьемен,
Тек досларсыз, ювыкларсыз неди ол.

* * *

Танъ атып келеятыр, танъ,
Шуькир болсын Кудайга.
Аьдем сеслери эм анъ,
Шыгадылар кувнайган.

Дуныяда мисапир

Кутырмайман, куьллемеймен,
Кылыгым ювас, сабыр.
Артык бир зат тилемеймен,
Дуныяда мисапир.

Шуькир болсын Кудайыма,
Тувылман намарт капир.
Муькир куьнге эм айыма,
Дуныяда мисапир.

Конаксуьер уьй бийкеси,
Шайынъды аста сапыр!
Конакбай ды уьй иеси,
Дуныяда мисапир.

Яхшылыкты яюв керек,
Сондай иске мыскал бир.
Аьр-бир инсан билуьв керек –
Дуныяда мисапир.

* * *

Берекетти биз коьп куьттик,
Бизге салынганы йок.
Бизге язылган коьк суьттин
Уьсти алынганы йок.

* * *

Яв кисиге, кетпейгенге,
Бала нетсин?
Адам куьши етпейгенге
Алла этсин!
Арамызда болса киси
Арам, бетсиз,
Бизге тийсе яман иси,
Алла этсин!

* * *

Карашынъыз – кар явады,
Кар явады, кардашлар!
Дуныямыз агарады –
Йоллар, уьйлер, агашлар.

* * *

Тас аяктан шай ишинъиз,
Нас аяктан ишпенъиз.
Уьйдинъ иши кокыс болса,
Манак сизинъ бишенъиз.

* * *

Коьп соьйлеме сен, лав-лав,
Ясырганынъ билинди.
Асынъ, исинъ болар талав –
Тилинъди тый, тилинъди!

* * *

Бизим уьйдей наьсибимиз,
Бизди калдырмас, багай.
Наьсипли болмага суьйсенъ,
Алланъды эскер, ногай!

* * *

Язувга ынанаман мен,
Бактыга бек сенемен.
Ол болмаса, таппас эдим
Бу яшавда сени мен.

* * *

Асылсызлар, асынъ
ашап биткен ок,
Ас аякка
туькирмеге амырак.
Туькирмейме –
авызы май, иши ток,
Калган дунья
оларгама авара.

Заман кете

Кум саьаттинъ ишиндеги
Кумдай болып, куьн кете.
Заман хаьтер билмейди де –
Баьри затты кум эте.

Заман кете, саргаяды
Яслык дурбатларымыз.
Шуькир болсын Кудайыма –
Тола мыратларымыз.

Дунья кашып, биз кувып,
Куье табанларымыз.
Дунья туьпке етпегенди
Ата-бабаларымыз.

Алгасайды заман-керван,
Энъгилге туьсти ярдан.
Дунья артыннан кувамыз биз,
Етермекенмиз, яран?

Йырла, Лилу!

Тойалмайман йырынъ тынълай,
Йыр ушын савлык ога.
Баьриненде артык йырлай
Лилия Шаулухова.

Аруьв сарынлары ушын
Беринъиз явлык ога.
Карс кагынъыз, айтынъыз:
Аьперим, Шаулухова!

Ден-савлык, наьсип йорайды
Ногай эм тавлы ога.
Бюль-бюль кустай сарнайды
Лилия Шаулухова!

Бир юрейик

Бельбав сайлап коьрдим сени,
Кайсын алдынъ кайыстынъ?
Кушагымда, талдай йымсак,
Белден эки майыстынъ.

Зыргалавык ердин уьсти,
Капылыстан тайыстынъ.
Йыгылма деп ыслап, – сага
Балшыбындай ябыстым.

Йыгылма, кыз, йыгылма сен,
Ысла камтып колымнан.
Суьйип мага тиркелдинъ сен,
Тайма меним йолымнан.

* * *

Ийги соьзди умытып, йойып,
соьгинеген коьплер бар.
Коьзден аккан тамышыдан
тоьгилеген коьллер бар.

* * *

Пакыр олтыр кара ерде,
Аяклары коьсилген.
Сондай нешев кеше, эрте
Орамларда тоьселген.

Сабыр туьби

Сабыр болшы сен, тенъ-досым,
Алгасама, асыкпа.
Сабыр инсан дуныясын
Йыйнаган дей касыкпан.

Сабыр туьби сары алтын,
Сары болсын, ак болсын.
Ногайымнынъ сабырлыгы
Ийгиликке як болсын.

* * *

Намыс билип, куллык, кылык,
Баскалардай онъайык.
Заманыман намаз кылып,
Иманлы халк болайык.

Кетедилер йигитлер

Кайдай йигитлер кеттилер,
Оькинишли дуньядан.
Кыйналмай, халкты кыйнамай,
Белги алып Кудайдан.

Берекетин ейтаганлар
Кыйыныман, акыман.
Аллах акбар дейтаганлар
Заманыман, шагыман.

* * *

Тас атып юрген яманлар,
Хальтер-мальтер карамай,
Оьзлерине тас атканлар
Оларга бек ярамай.

Халкымыз акында

Уьйкен халктынъ калдыклары,
Ирем-сирем тогайда.
Барлары да уйыспайды,
Кысмет сондай ногайда.

Аданаслар бир-бирисин
Тукымыман тас эткен.
Сондайлардынъ тоьллерин
Кудайымыз аз эткен.

Зор йыллардан арман кетип,
Янъы йолды алмага,
Намаз кылып, савап этип,
Ярайык бир Аллага.

Астана – Алма-Ата

К.М. Ахмедсабировка

Бир уядан ушкан куслар,
Коьк аваман йол ала.
Бир Ордадан шыккан дослар
Бир-бирине йол ала.

Астана – Алма-Ата,
Алма-Ата – Астана,
Коьнъилимди йырлата,
Дунья сизден баслана.

Коьк калшаман оьрнекленген
Эркин шоьллик, кенъ тогай.
Казах-кардаш коьп оьрленген,
Сога разы аьр ногай.

Казахларга куьн тувсын,
Ак юректен айтамыз.
Казах ерди коьрсек биз,
Орда куьнге кайтамыз

Хайран калдым...

Ашамага бир зат йок ты,
Айран алдым туьккеннен.
Бир ярасык кыз йолыкты,
Хайран калдым коьргеннен.

Камышы тарык болса, дос,
Изле соны оьргеннен.
Сылув кыздынъ атын сора,
Хайран калсанъ коьргеннен.

Досыма санамайман

Санамайман, сайымайман
Кимди болса досыма.
Доска сайып, кайгырмайман
Куьюв алып басыма.

Дос болама хаьтерсизден,
Капымды бир ашпаган.
Танъ шагында кырда бизбен
Бирше бийдай шашпаган.

Дос болама кыяметтен,
Намыс, уят билмеген.
Салам берип, хаьтер этип,
Мекениме кирмеген.

Ювыкларым, алданманъыз
Яманлардынъ тилине.
Колынъызбан таянманъыз
Йыланлардынъ инине.

Санаманъыз намартларды
Досынъыз-ининъизге.
Салдырманъыз яманлардынъ
Колларын ийнинъизге.

* * *

Ерди казып кыйналганда,
Топырактан тас шыгар.
Яны аврып йылаганда,
Сокыр коьзден яс шыгар.

Эрте турган йол алар

Эрте турып уьйренейик,
Кулак салып азанга.
Намаздан сонъ кар куьрейик,
Айланайык казанга.

Эрте турган йол алар, оьп,
Аьрекетте берекет.
Йол бойында пакырлар коьп,
Бар затынънан бере кет.

* * *

Селпи бойлы кыймасымнынъ
Шамы бар манълайында.
Ишкен сувы, карашынъыз,
Коьрине танълайында.

* * *

Наьспис ногай буьлип юри,
Куьлип юри куьн сайын.
Намысы бар йылап юри,
Куьйик онынъ куьни, айы.

* * *

Кудайды эсленъиз соьли,
Аллах буйыртса денъиз.
Ога бойсын тири-оьли,
От ялыны, ел, тенъиз.

* * *

Бир увырт ак шай уьшин,
Бир кесек оьтпек уьшин,
Аямай ногай муьшин,
Кудай берген ак куьшин.

Сондайлар да болады

Даьмеки тарта, шагыр ише,
Юзине намыс битпеген,
Акылдан ярты, бетсиз бише,
Болмас пислик ол этпеген.

Акылдан ярты кимик бише,
Уяттан бети биспеген,
Аягын ювып, сувын ишип,
Суьйтип ти келиспеген.

* * *

Кылык, нызам кайдан билсин
Ногайымнынъ баласы,
Кылыксыз эм кутсыз киси
Болса ата – анасы.

* * *

Ерди казып кыйналганда,
Топырактан тас шыгар.
Яны аврып йылаганда,
Сокыр коьзден яс шыгар.

* * *

Иманы болса, дини болса,
Хатында да, эрде де,
Онъып яшар ногай халкым –
Кудай бар аьр ерде де.

* * *

Мисетсимей суьювимди
Енъил ойман, Айпара,
Ойнай турып, юрегимди
Бузып койдынъ куьлпара.

* * *

Кыйналувы йигитимнинъ
Юректен, кулагыннан.
Элик болсын ийгиликтинъ
Зем-зем сув булагыннан.

* * *

Яшав йолда коьп сынавлар,
Кавыфлык кардан, буздан.
Алал болсын, аданаслар,
Алдымыздагы туздам.

* * *

Болганды коьрип колап,
Китап яздым коьп ойлап.
Наьсипсиз суьюв сонда,
Окырсынъ оьксип йылап.

* * *

Артыгым йок мактанмага,
Оьтпегим бар, ювам бар.
Яманлардан сакланмага
Ян басында дувам бар.

* * *

Коьнъиллери болмасын бос,
Коьзлери батламасын,
Келгенлермен бирге е, дос,
Ногайдынъ катламасын.

* * *

Сизинъ туздам сизге болсын,
Бизики бизге болсын.
Куьлте туьскен вакыт етип,
Той тойлав куьзде болсын.

* * *

Кардашын-ювыгын
билмейген дийванлардай,
Болманъыз, ногайлар, болманъыз.
Аьдетти, кылыкты
билмейген айванлардай,
Болманъыз, кардашлар, болманъыз.

* * *

Куьн сайын Кудайын
        эскерип яшайган,
Коьп болсын
        дуньяда иманлы инсанлар.
Арам сув ишеген,
        донъыз май ашайган
Болмасын арада
        намартлы пис янлар.

* * *

Таьлени болсын кимнинъде –
Ялгыздынъ эм етимнинъ,
Онъып-оьсип яшай турып,
Разы коьрсин кысметин.

* * *

Сыйлы асабаларымыз,
Аьзиз арласарымыз,
Сизге бизим йырларымыз,
Язган асарларымыз.

* * *

Ас та болар, кас та болар
Бизим акамызда да,
Астан сонъ соьйлер олар
Бизим акымызда да.

* * *

Элжирейди, илжирейди
Бав ишинде куьрегенъ.
Силекейин симирейди
Бу емисти коьреген.

* * *

Анъшыласанъ, алат алып,
Таз ийтинъди еритип,
Анъ коьп болсын, йолынъ болсын,
Йолынъ болсын, йигитим.

* * *

Сага алып келгенмен ди
Ал гуьллермен ак гуьллер.
Сенимен, дос, коьргенмен ди
Ял куьнлер эм ак куьнлер.

* * *

Мен сени суьйген кепте, кыз,
Эш биревде суьймеген.
Янга сезим уьйирин, кыз,
Мендей болып уьймеген.

* * *

Бисмилля деп бирде айтпас,
Уялтып айттырмаса,
Мыйкурт динге бирде кайтпас,
Кылышпан кайттырмаса.

* * *

Ай, кардашым, турма калгып,
Калдыр яман диванды.
Зекет берип, намаз кылып,
Иманлы бол, иманлы.

* * *

Бизден коркып тыгылма, кыз,
Бизден сага йок зарар.
Муслим инсан тувылма биз,
Сизге аданас болар.

* * *

Кайдай кызлар бар эдилер,
Коьнъилимди коьгерткен,
Яс яныма яр эдилер,
Ийгиликти коьрсеткен.

Кайдай коьзел хатынлар ды,
Коьзлеримди суьйинткен,
Кысып алып кушаклайган,
Йибермейген уьйиннен.

* * *

Дуныяда коьп зат бар ды,
Биз коьрмеген, аданас.
Тек коьп юрген, коьп коьрген,
Амал тавып алданмас.

* * *

Айтпадынъ не, айттынъ не, дос,
Уьйкенине, ясына,
Анъламай сол, (соьзинъ бос)
Келмей турып басына.

* * *

Нар камыстай наьзик белинъ
Сукландыра коьргенди.
Берекетли, кутлы элинъ,
Сендей сылув эндирген.

* * *

Берекетти тасламанъыз,
Калганын – куска, малга.
Оьтпектин бир кесегине
Нешевлер бар заьр калган.

* * *

Ашамайман, сув иштим,
Азаялмайман,
Йырларга толы ишим,
Язаялмайман.

* * *

Бизди суьегенлер де бар,
Суьймейгенлер де болар.
Душпан куьни дав болсын,
Досларымыз сав болсын.

* * *

Эрте турган йолын алар,
шеретин, берекетин.
Эсте сакланъыз, балалар,
ногайдынъ «аьрекетин»

* * *

Биревлердинъ ерлеринде
Кумы коьп, кавмаклары.
Баскалардынъ эллеринде –
Юзим мен салмаклары.

* * *

Ясларымыз коьп болсынлар,
Агалы-ягалы болганлар.
Кызларымыз коьп болсынлар,
Балалы-шагалы болганлар.

* * *

Бети – шешек, бели – тал,
Алып кара суьвретин.
Хатын алсанъ, кызлай ал,
Енъил болар уьйретуьв.

* * *

Мен де калман ялгыз болып,
Сен де – калмассынъ.
Каптырылар, сагыз болып,
Бизге «албаслы».

* * *

Кел, аруьвим, кел, коьзел,
Бирге келис ятайык.
Сенде – юзим, менде – коьгем,
Бирге емис татайык.

* * *

Куьндиз ара,
эртен яде туьн,
Аьр куьн бирев кетеди,
аьр куьн ...

* * *

Арамызга балшык толган,
Таьленимиз – кешуьв бар.
Аьсирет эм ашык болган,
Биздей каьрип нешев бар.

* * *

Аьр халктынъ оьзининъ йолы,
Яхшы, яман – олардыкы.
Я Алла! Яман болмасын,
Ийги болсын ногайдыкы!

Буьгуьн бар биз

Буьгуьн бар биз, танъла йок,
Яйнап турган дуньяда.
Кысмет сондай, шамлав йок,
Бу ыхтыяр Кудайда.

Тек, ювыклар, яшайганлы
Алал инсан болайык.
Яман атка яктырмайык
Мусылманды-ногайды.

* * *

Анав аруьв, мынав яман,
Сайлап юрдик яс заман.
Эсейгенде эршилер йок,
Яман хатын да таман.

* * *

Кораздынъ йырын суьемен,
Ярты кеше, танъ шакта,
Сол вакытта уьй коьремен,
От ялынды ошакта.

* * *

Бир инсанлар, ыхтыярсыз,
Этик пен минген тоьрге.
Сондай бетсиз эм сыярсыз
Яманларга ким тоьре?

* * *

Авызынъ буъртип, касынъ туьйип,
Кыйнама, кыз, кыйнама.
Сени суьйип, тавыс куьтип,
Дивана мен, дивана.

* * *

Ашык меним омыравым,
Кийинмеймен ябылып.
Аванъ таза, топырагынъ,
Тувган юртым-авылым!

* * *

Кыйын куллык ер казув,
Казгыр салма суьентип.
Кудай берген ак ЯЗУВ,
Аьдем болмас туьрлентип.

* * *

Балаларга бал беринъиз,
Аяманъыз ийгилик.
Бала шагы бавдай болсын,
Суьйим-емис ийилип.

* * *

Оьнеримди бек сыйлайсынъ,
Язганымнынъ сулы сен.
Бир куьлесинъ, бир йылайсынъ,
Суьювинънинъ кулы сен.

* * *

Кум саьаттынъ ишиндеги
Кумдай болып, куьн кете.
Заман хаьтер билмейди ди,
Баьри затты кум эте.

* * *

Тюрк кардашлар ногайларды
Эске аламекенлер.
Ата юрген тогайларды
Тоьске саламекенлер.

* * *

Бир яхшылык бар болар ды
Бизге оьмиримизде.
Сол ийгилик табылар ды
Исте – оьнеримизде.

* * *

Кет деп кайтип айтып болар
Уьйге кеште келгенге,
«Нет» деп кайтип айтып болар
Суьемен ше дегенге?

* * *

Йигит бол сен яде кыз,
Кыргызларман бол кыргыз.
Казахларман казах бол,
Тек алал бол, таза бол.

* * *

Аданаслар, ата-баба,
Бир тамырдынъ юзими.
Коьп сезимлер юрек таба –
Олар алтын юзиги.

* * *

Сен бир йол ман, мен баскаман,
Солай язылган болган.
Йыгыламыз – йолымызда
Куйы казылган болган.

Келмейсинъ...

Мен сени мутып болмадым,
Болмадым мен умытып.
Сен оздынъ янымды ягып,
Куьйдирип эм курытып.

Сени куьтип яшайман ды,
Келерсинъ деп арада.
Тек сен, батып калган кимик,
Келмей юрсинъ калада.

Янга якын болагандай,
Туьртинесинъ ярада.
Муттынъма сен, оьксип-оьксип
Йылайганынъ арада.

* * *

Дуньяда не зат та бар,
Ак та бар, кара да бар.
Ян ды суьйинткен шат та бар,
Кан шыккан яра да бар.

* * *

Биз алдатсак,
ялган соьзди соьйлесек,
Соьзимизди
беклемесек куллыкпан,

Бу дуньяда кимлер
сояйлер дурысын,
Кимлер коьрим
болар намыс-кылыкпан?

* * *

Наьсипли болсын шагында,
Киев болсын, яс болсын.
Берекетли ошагында
Ие болсын, бас болсын.

* * *

Ойна дабл, ойна кобыз,
Кайда йигит, кайда кыз!
Йырла, бала, йырла, агай,
Йырлап яшасын ногай!

* * *

Белден алып ийилди,
Нар камыстай буьгилди.
Язык ийип атылдым,
Коьз коьлине батылдым.

* * *

Кешелер, ах, кешелер,
Кайдай аруьв кешелер!
Мундай ийги кешелерде
Уйклап болмай бишелер.

Ах, кешелер, кешелер,
Кайдай туншык кешелер!
Сондай кеше шылпы терге
Туьседилер эркеклер.

* * *

Каран наьспис халкымыз,
Катнаскан сонъ шайыр ман,
Шайыр болса ким болган деп,
Булгай оны кайыр ман.

* * *

Янмады ша куьшейип
Сезим-кызувымыз.
Сондай болган, аявлым.
Бизим язувымыз.

* * *

Оты соьнди ян ялувдынъ,
Алжып калдым карувсыз.
Сондай осал болувымнынъ
Себеби сен, аруьв кыз.

Ак юртымыз – Каршыга

Коьнъил коьктей коьгереди,
Юрек куьшли талшыга.
Алдымызда коьринеди
Ак юртымыз – Каршыга.

Ах, Каршыга, Каршыга,
Бала шагым, яс шагым!
Отын салып, отты ягып,
Казан аскан ошагым.

Ак кумынъ бетти ювгандай,
Буйратлар бавдарынъда.
Дуньяга янъы тувгандай,
Алал ман бавларынъда.

Терин суьртип, терме курып
Коьшпели авылларда
Яшаганлар, бакты суьрип,
Ногайлар алдыларда.

Коьнъил неге бузылады,
Юрек неге талшыга?
Артымызда, ах, калады
Ак каламыз – Каршыга.

Бебелер, сизинъ уьшин...

Мияв, мияв, миявкиш,
Мунда кел сен, миявкиш!
Ойнамага суье болсанъ,
Куршакты ал, кой баьпиш.

* * *

Боьлелердинъ бебелери
Ювыклыкты мутпасынлар.
Коькке етип тоьбелери,
Оьктем оьзин тутпасынлар.

* * *

Бала болсын, бака болсын,
Кылыклы, кутлы болсын.
Керек ерде сакав болсын,
Тарык ерде утлы болсын.

* * *

Билип соьйле, тавып соьйле,
Бирде соьйлеме кавып.
Соьзге уста болсанъ, бебем,
Наьсип боларсынъ тавып.

* * *

Колга ок ал сен, яя ал,
Адырга шык анъшылап.
Мунда ата эм бабалар
Яшаганлар анъ шынълап.

* * *

Аьлим болар ды баланъыз,
Беринъиз калем, китап.
Бебелерди асыранъыз
Ийги соьйлеп, коьп мактап.

* * *

Уьй тургызып, бебелерди
Эрге берип, кыз алдырып,
Яшавда бир ыз калдырып,
Кетсек, яран, оькинмеспиз.

3. Зак. № 1101

* * *

Кайдай татув, даьмли шай
Аса эди анамыз!
Баьри астан да таьтли, ай,
Шайымыз эм шамамыз.

* * *

Барма бирев халк арада
Бизди хаьтерлейтаган.
Сага-мага араларда
Яхшылык тилейтаган.

* * *

Берекетке уьйинъиз толсын,
Айва, алма, халва болсын.
Бебелеринъиз, оьсе келе,
Аьлим, аьким, палван болсын.

* * *

Баласы баа анасына –
Канат кагып, карагым деп.
Карга да айткан баласына –
Алла берген аппагым – деп!

Эрте турган йол алар

Эрте турып уьйренейик,
Кулак салып азанга.
Намаздан сонъ кар куьрейик,
Айланайык казанга.

Эрте турган йол алар, оьп,
Аьрекетте берекет.
Йол бойында пакырлар коьп,
Бар затынънан бере кет.

* * *

Селпи бойлы кыймасымнынъ
Шымы бар манълайында.
Ишкен сувы, карашынъыз,
Коьрине танълайында.

Кыздынъ язы кыска бола,
Уьйинъ тапсын сыйында.
Аруьв кыздынъ, ийги кыздынъ
Шым янады мыйында.

* * *

Сырларынъды сыр ман боя,
Карасы ман, агы ман.
Билинмесин деп замансыз,
Ашылсын деп шагы ман.

Суьврет язда ясалсада,
Боялган кыс сырларман.
Билимесинлер ланъкамыз
Бойдаклар, кысырларман.

* * *

Сени ойлап куйланаман – сен
Юрегимнинъ аьлеги.
Сени бойлап мунъаяман – сен
Суьювимнинъ маьлиеги.

Ак турналар

Ак турналар йырлайдылар,
Куьрсинеди тогайлар.
Йырды мунълы тынълайдылар
Ят ердеги ногайлар.

Кусак пан бувып белин,
Пишен шалар, ер отар,
Бабалардынъ алал элин
Бир коьрмеге заьр олар.

Ай, турналар, еткеринъиз
Бизим саламымызды.
Саламларман беркитинъиз
Туьзим тар арамызды.

Балалардынъ соьйлеви:

Ораза байрамнынъ ийги куьнинде бир конъсымыздынъ кишкей баласы оьзлери азбарыннан кышкырып айтады: Акай, сизди «мама» бир «какой-то» сорпа ишпеге шакырады.

Атасы да келсин...

Янъыларда бизим бир ювыкларымыздынъ уьйинде конакта болдык.

Уьй бийкеси Арузат бизге оьзиннинъ озган яслык йылларында болган бир кужырлы хабар айтты.

Кеткен оьмирликтин алпысыншы йылларынынъ ортасында бу кыз бала кыймасларыман бирге Хасавюрт каладагы педучилищеге окымага туьседи. Сегиз классты кутарган кызлардынъ балалыгы басларыннан аьлиде кетпеген экен. Сога коьре, училищеден кайтып, яшайтаган «квартирге» келгенде, кызлар бир-бирисимен ийтесип, туьйисип, кувып эм ястык атып ойнап, уьйдин ишин басларына киетаган болганлар.

Сондай бир куьнде окувшылардынъ аьлин-куьнин тергейим деп мунда училищединъ директоры келеди. Онынъ азбар-

га кирип, «квартирдинъ» иесимен соьйлеятканынъ коьрип,

Арузат ювырып мекенге кирип, кыймасларына кышкырады: Кызлар, директор! Атай Магомедович келди! ...

Тек кутырып ойнаяткан кызлар ога ынанмай, токтамайдылар, а биреви кышкырады: Атай Магомедовичтинъ атасы да келсин! ...

Эм бу саатте «девочки!» деген каты давыс эситиледи.

Кызлар бурылып караса, ашылган эсиктен булардынъ ланкасына училищединъ директоры Атай Магомедович карап турганын коьредилер.

Баьриде катып, авызлары ашылып, колларында ястыклары ман карап каладылар.

* * *

Бизим бала шагымызда, мектебке биринши керен барган йылда (ол 1958 йылларда) болган куьлкили ислер акында айтайым. Окувшыларыман танысар уьшин окытувшымыз балаларды бирерлеп тургызып, олардынъ фамилияларын сорайды.

Бир бала Рашидхан «Сарыбасов» деп оьзин билдиреди.

Онынъ касында олтырган Кайырбек сол саьат ялп деп йолдасынынъ басына карайды.

Рашидханнынъ калын шашлары сары туьсли экенинъ коьреди.

Ога шерет етип, оьзин тургызганда, бала, кара шашларынъ эсине алып, акырып оьзининъ фамилиясын «Карабасов!» деп айтады.

* * *

Ногай адабият дериси болаятканда, окувшы Темирбек сорайды:

Шаирлер кайтип асарларын – ятлавларын язадылар, эм шайир болар уьшин не затларды билмеге тарык?...

Окытувшысы ога да эм баскаларга да ятлав соьзлер кара соьзлерден айырылатаганы акында айтады, «рифма, размер, образ, метафора» эм баска соравларды окувшыларга анълатады.

Соьздин сонъында балалардан сорайды: Кая, кайсынъыз «кой» деген соьзге «рифмасыман» келисеген соьз тавып боларсыз!

Бу вакытта кара коьзли Алибий колын коьтерип турады эм булай «рифмалы» явап береди: «Кой – кошанай!»

Йыртык ыстан – «мода»

Усман-агай бир ийги куьн авылдынъ ишиндеги кишкей «вагончик – туькенлердин» бирисине кирген эди.

Онда туькенши болып эсли ногай хатын олтыры. Ол бир ярасык такыялы кыз баламан хабарласып туры эдилер.

Аманласкан сонъ туькенши: «Бу меним кишкей кызым деди». Кыздын уьстинде йыртык, телеме тесик, этлери коьринип турган «джинсы» деген ыстаны бар. Сол кийим Усман-агайга эрши, уят болып коьринди...

Бу не аламат, анасы – туькенши, атасы – хаким, сондай аьдемлердин кыз баласы эл арасында йыртык ыстанман юри.

Янъысын сатып алмага акшалары йок деп айттырып. Сага яс йигитлер карамас. Уялмайсынъма, кызым? – деп сорады.

– Акаай! Бу сондай «мода»! – деди кыз уялып, эки бети алмалардай кызарып.

– Сондай «мода» болама, балам, яс кыздын каркырасы, эти коьринетаган. Уят ис сол! Уят эм эрши «мода»!

Ашамадым – емедим ...

Конъсы авылдан яхшылыкка – тойга келген Ахмат-агай яхшы кейфленген, бираз озгарыпты эм оьзи уьйине кайтып болмаяк.

Сога коьре тойдынъ эм уьйдинъ иеси Махмат инисин шакырып алып, конакты авылына еткеринъиз деп айтады.

Бир заманнан сонъ кайтып келген ястан сорайды: Аруьв кепте элтединъме, сени йолда кыйнамадыма? ...

– Йок, кыйнамады, бир яман соьз де айтпады! Тек авылына еткеншей, сав йолдынъ узагында «Ашамадым-емедим, ойнамадым-куьлмедим» деп йырлап кетти. Сол соьзлерди уьйине киргеншейин кайтарып-кайтарып йырлап барды».

Авылда кайтип яшайсыз?

Бириншп классты кутарган сонъ Хадижады, синълиси Мадинады эм бебеси Махмадты анасы Сургут каладан авылга поезд пен аькелген. Атайлары, тетеси эм энеси, баска ювыклары балаларды коьп суьйип – кушаклап олтыртпага ер таппайдылар.

Бириншп куьнлерде Хадижа уьйкенлерсиз азбардан кырга шыкпага коркады.

– Не болды сага, неден сен коркасынъ?

Олардынъ соравларына Хадижа айтады:

Бу авыллар неге тарык экен, олар болмаса экен!

– Неге соьйтип айтасынъ, кызым? – сорайдылар ювыклары.

– Аьшиги, авылларда боьрилер эм йыланлар толы деп айтадылар.

Сиз мында кайтип коркпай яшайсыз?

Домбайдынъ баласы

Бир-бир авыллардынъ артезиан сувы таза, йымсак эм татувлы болады.

Сога коьре Ахмат-агай коьлик пен келеятканда, йолда токтап, канистраларга толтырып сув куйып алады.

Соьйтип яздынъ бир куьнинде ол токтаганда, ога авылдынъ балалары янастылар. Келип, ногайдынъ аьдетимен, олар агайдынъ колын эки колларыман алып, саламластылар.

– Сен кимнинъ кедеси, балам? – деп сорады агай кеделердин биревиннен.

– Мен Домбайдынъ ясы – деди кеде бала.

Домбай деген баладынъ атасынынъ аты тувыл, ол халк таккан «кличкасы».

Коьркли, мазаллы яде куватлы аьдемлерге ногайларда соьйтип айтатаган болган.

Танъла яде «послезавтра»

Авылдынъ орталыгына куллыкларыман барган Ахмат-агай уьйине алгасамай кайтып бараятыр.

Ога карсы тротуар уьстимен ерли орта мектебтинъ окувшыларынынъ биринши класста окыйтаганлардынъ бириси келеятыр. Аркасында китаплер, тептерлер толган дорбасы илинген.

Агайга янаса берип, бала «Ассалам алейкум» деп ясы уьйкеннин колын, ногайдынъ аьдетимен, эки колыман сыйлап алады. Саламына явап кайтарып, баладынъ кылыклы, эдаплы эм акыллы болганына разы болган агай, аманласканнан сонъ, кишкей йигиттин басын сыйпады.

Сонъ окувшыдан «атанъ уьйдеме» деп сорады.

– Йок, ол келген йок, танъла яде «послезавтра» келеек! – деди.

Кетип бараятырып тагыда «танъла яде «послезавтра» деп кайтаралап айтты.

Сага неше яс?

Казан айдынъ сонъгы йылы куьнлерининъ бирисинде азбардынъ кырында от ягып, эски-бускы – кагытларды, агашларды, шуьбереклерди ягып олтыриман. Меним отымды коьрип, касыма конъсылардынъ эки балалары янастылар. Буларды карт энелери саклайды.

Аналары узактагы бир калага ислемеге, аьелди сакламага карыж, акша таппага кеткен.

Атасы бир яман инсанларга бас косып, басын йок эткен.

Бу балалар тувган ногай тилин билмейдилер, каппага бир соьзде билмейдилер.

Тек бир олар тувыл сондай, бизим заманларда коьбиси ногай балаларымыз тувган тилимен соьйлепте болмайдылар, айтканды да анъламайдылар.

Олардынъ куьнаси йок, куьна балалардынъ «мыйкурт» аталары ман аналарында.

Бебелерине «тувган тилдин дерислерине барманъыз» деп уьйретедилер.

«Английский тилге эм информатика» юринъиз дейдилер.

Сога коьре, бу кишкей кеде эм кыз бала мага орысша соьйлейдилер:

– Можно нам смотреть на огонь? – Каранъыз, тек ювык янаспанъыз, отка куьйип коярсыз, – деп мен де буларга орысша явап кайтараман.

Сонъ олардан, сизге неше яс деп, сорайман.

Кеде бала бир колынынъ бес бармакларынъ яйып, баска колынынъ бир бармагынъ косып коьрсетти.

Аданасынынъ эткенин коьрип кызалак та доьрт бармакларын оьрге коьтерди.

Сонъ кеде меннен орысша сорайды:

А тебе сколько лет? ...

Мага, бала, коьп яс – деп ога явап беремен.

Много это сколько, сто лет, да? – деп аьжейипсинип сорайды меннен кеде бала.

Ай, амалым, мага юз яс болмасада, элли яс шагымды мен эм меним тенълерим, досларым озганлы заьлим заман болган деп, – куьрсинип, ойланып калдым.

Коьпирди коьрмегенлер

Бу кужырлы эм куьлкили ислер бизим яслык заманларымызда болганлар.

Авылымыздынъ эки кардаш яслары Алибек эм Расул язлыктынъ ийги кешесинде конъысы авылдагы яхшылыкка йолланадылар.

Мотоциклга олтырып кувалап айдап тез арадан етедилер бир досларынынъ тойына.

Йигитлер мунда яхшы йыбанып, йырлап-бийип, кейфленип ярты кешеде уьйлерине кайтадылар.

Йолда келеятканда, бакылшылыкка, мотоциклды ярыгы да соьнеди.

Болсада Алибек токтамай, йолды яхшы билемен, бир затта болмас деп, каранъада кувалап айдай береди.

Артында олтырган Расул, бир зат болып коймагай эди деп ызаланып,

Алибектинъ ийнине колыман кагып, онынъ кулагына:

Кардаш, аста бол, алдыда «мост» бар, мост! – деп кышкырады.

Ама онынъ йолдасына мотоциклдынъ гуьрилдеви эм оькируви арасыннан «мост» деген соьз «кос» деп эситиледи.

«Косайым, кардаш, косайым!» – деп ол газды косады куьшли бурап, мотоцик-

лды мукаят кувалап айдайды каранъада.

Аста, кардаш, аста айда! Алдыда коьпир бар! – деп тагыда акырып айтады Расул.

Соны эситкен сонъ Алибек газынъ туьсирип, аста айдап, кардашыман бирге авылга аман-эсен етедилер.

Сонъгы заманда баска бир досыман келегенде сол йолда Алибек коьпирди каранъада коьрмегеннен экевиде йыгыладылар.

Ерден турганда мотоциклдынъ иеси досына айтады:

Ай, досым-ав, «мост, мост!» деп неге айтпадынъ?!

Ногай шай, ногай оьтпек

Алим эм Адиль – эки аданас балалар, уьйкенинине Адильге бес ясы, кишкей инисине уьш ясы толган.

Олар бу куьнлеринде бала бавына юредилер. Бир куьн олардынъ анасы Алимет алгасап уьйден шыгып, туькеннен оьтпек аькелейим деп кетеди. Оьзлери уьйде ялгыз калганда, кишкей йигитлер уьйкен аяк толган «мандарин» тавып ашап баслайдылар.

Аналары кайтип уьйге келгеншей, балалар «мандаринды» баьрин де еп кутарадылар.

Олар кайдан билсин, кишкейлерге булай «экзотик» оьсимликлерди коьп ашамага ярамайтаганын.

Экинши куьн экевиде авырып, бетлерине котыр шыгып кыйналдылар.

Бир неше куьннен сонъ экевиде сав болдылар. Болсада тагыда бир куьнде бала бавында

Алимге эм онынъ тенълерине «шоколад» каьмпет ашамага бергенлер.

Соны да коьп ашаганма, болсада, бала тагыда авырсынады.

Эм ызаланып уьйдегилерден сорайды:
– Ва, «мандарин яде шоколад» ярамайды экен! Аьшиги мага не зат емеге ярайды экен?...

Соны эситкен тетеси увылына айтады: Ай, аявлы, акыллы бебем, сага ногай шай ишпеге, ногай оьтпек ашамага ярайды!

Сол асларды есенъ, ашасанъ, бир еринъ де аврымас. Оьзинъ болса, сав, куьшли эм мазаллы йигит болып оьсерсинъ, балам!

Ногайша йырлаймыз биз

Кара бала ол, кара яс деп,
Мысхыллайдылар ийтлер.
Сизинъ касынъызда биз
Йылтын кара йигитлер.

* * *

Сондай аьллер эм куллыклар,
Элмен йырлап эм йылап,
Татым яшайык, ювыклар,
Биревди бирев тынълап.

* * *

Буьгуьн бар биз, танъла йокпыз,
Акыйкатты анълав йок.
Биле турып пислик этеген
Наьсипсизде Алла йок.

* * *

Дуньядынъ туьзуьвлигимен,
Кудайдынъ ийгилигимен,
Болган экен, инимиз,
Коьреек бир куьнимиз.

* * *

Дарман, бальхам, эм болады,
Балшыбыннан бал шыга.
Аман яным кем болады
Сенсиз калсам, Каршыга!

* * *

Бизди мактаяклар йок,
Бизди таптаяклар коьп.
Тек тапталар биз тувыл,
Бизди таптар сиз тувыл.

* * *

Ногайымнынъ коьп ти осал адаты,
Бир-бирисин келген ерде алдатып,
Куьллегеннен куьлдей болган ямалар,
Завк этеди ийгилерди йылатып.

* * *

Колларыннан алып-салып
Ийне минен оймакты,
Тактаметке янастырдык
Неше кысыр-бойдакты.

* * *

Осал аьдем, бос инсан сол,
Кылык, нызам билмеген.
Эки колман тез алып кол,
Йылы салам бермеген.

* * *

Коьп соьйлейди, тил бос ушын,
Осаллыгы билинди.
Абрайынъды саклар уьшин
Тилинъди тый, тилинъди ...

* * *

Ай кешелер, май кешелер,
Суьйим сезген кешелер!
Мундай кеше коьп болады
Кыдыраган бишелер.

* * *

Яшав йолы тегис тувыл,
Кайдай орманлар да бар.
Кутырманъыз, бизди кувып,
Бизден яманлар да бар.

* * *

Озган заманымнынъ басласам
Табакларын актарып,
Анълайман – карагоьз ласкан,
Наьсибиме болып тарык.

* * *

Танъ атканын куьтемиз,
Танъ атканын.
Яз кайтканын суьемиз,
Яз кайтканынъ.

* * *

Каьрип, пакыр картларга
Каптал алаяк сиз тувыл.
Шоршыманъыз – намартларга
Тапталаяк биз тувыл.

* * *

Атайларга тынъламай кетип,
Акыл капты теспенъиз.
Ясы уьйкенге сый этип,
Йолын бирде кеспенъиз.

Ногай сырларым меним

Яхшы куллык, савап этсек,
Ийгиликке толамыз.
Кудай берсе оьтпек кесек,
Ийилип разы боламыз.

* * *

Йолдынъ уьсти таска толы,
Сен соларды ата юр.
Тас болса да, кум болса да,
Баа бизге АТА-ЮРТ

Уьйлер басы калын камыс,
Коралары тал шетен.
Сен баланъа – суьйим, намыс,
АТА-ЮРТ, АТА-МЕКЕН!

* * *

Тас атып юрген яманлар,
Хаьтер-маьтер карамай.
Оьзлерине тас атканлар,
Айлакта бек ярамай.

* * *

Алдым-салдым, сойдым деп
Кимди коркытасынъыз?
Кисенъизде йокты сизинъ
Кара нокыратынъыз.

Байгыда озып болмаган
Ямпик сокыр атынъыз.
Ишип-шышып, калмаган
Капик нокыратынъыз.

* * *

Киселерде нокыратсыз
Юрген куьннен уьзилдик.
Кудайдынъ ийгилигимен
Элдей болып туьзилдик.

* * *

Намыс билип, куллык, кылык,
Баскалардай онъайык.
Заманыман намаз кылып,
Иманлы халк болайык.

* * *

Кайдай йигитлер кеттилер
Оькинишли дуньядан.
Кыйналмай, халкты кыйнамай,
Белги алып Кудайдан.

Берекетин ейтаганлар
Кыйыныман, акыман.
Аллах акбар дейтаганлар
Заманыман-шагыман.

* * *

Эгиле ян тас коламыз,
Тынълаcак азнавырга.
Мисиревли биз боламыз
Яранга-яндавырга.

* * *

Алла акбар – аьримизге
Оьтпек кесек береди.
Бала, картка – баьримизге
Коьмек сыйлап береди.

* * *

Сабыр болшы сен, тенъ-досым,
Алгасама, асыкпа.
Сабыр инсан дунысын
Йыйнаган дей касыкпан.

* * *

Пакыр олтыр кара ерде,
Аяклары коьсилген.
Сондай нешев кеше, эрте
Орамларда тоьселген.

* * *

Сабыр туьби сары алтын,
Сары болсын, ак болсын.
Ногайымнынъ сабырлыгы
Ийгиликке як болсын.

Заьр калдым

Карлы куьн, дос, карлы куьн,
Тоьгерегим мамык кар.
Навам кетти – кеше, куьн
Сага калдым, яным, заьр.

Заьр калдым сага мен, заьр,
Аьзизим сен, аявлым.
Заьр калдым сага мен, заьр,
Елпилдейди явлыгынъ.

* * *

Оьзинъиздинъ тилинъизбен,
Оьз тавысларынъызбан
Хабарланъыз ининъизбен,
Карындасларынъызбан.

* * *

Аьр кимнинъ яшав бойы
Оьзининъ дуныясы.
Онда онынъ алал ойы,
Ийгилиги, куьнаси.

* * *

Сырларынъды сыр ман боя,
Карасы ман, агы ман.
Билинмесинлер замансыз,
Ашылсынлар шагы ман.

Суьврет язда ясалсада,
Боялган кыс сырларман.
Билимесинлер ланъкамыз
Бойдаклар, кысырларман.

* * *

Сени ойлап къуйланамаман – сен
Юрегимнинъ аьлеги.
Сени бойлап мунъаяман – сен
Суьювимнинъ маьлиеги.

Турналар, кырлувлар...

Тагыда куьз келди,
Туманлар, ямгырлар,
Кыблага йол алып
Кеттилер кырлувлар.

Оларга йол узак,
Ят ерлер авасы,
Яс кырлув касында
Атасы-анасы

Кырлувлар, турналар,
Турналар, кырлувлар,
Куьрсинип карайды
Авага сылувлар.

Кус тувыл адамлар,
Канат йок оларда.
Тек не зат излейди
Инсанлар йогарда?

Куслардай кыблага
Суьемен ушпага,
Тилеймен Кудайга,
Бертагы куьш мага.

Куъз кетер, яз келер,
Шешеклер атарлар,
Коьнъилди коьтерип,
Кырлувлар кайтарлар.

Аьжи Тархан, Аштархан!

Ай, тенъ-дослар, кардашлар,
Аштарханга барайык,
Ак калада орамлар,
Кенъ майданлар карайык!

Аьжи Тархан, Аштархан,
Тенъиз бойда ак кала,
Аштархан, Аьжи Тархан,
Аклыгыман мактала.

Салкын себе бетиме
Тенъиз бойдынъ еллери.
Аьжи Тархан, Аштархан,
Аталардынъ ерлери.

* * *

Айттынъ не, айтпадынъ не,
Яман-яхшы акында,
Анъламайды биревде,
Келмей турып басына.

* * *

Бизден артык алим йок деп,
Нешев бола кыямет.
Мактанманъыз – сиз билмейген
Коьп дуньяда аьлемет.

Талабы бар ды, мактайман,
Коьнълин авлап инимнинъ.
Окы, инив, эринме сен,
Артыгы йок билимнинъ.

* * *

Наьспис ногай буьлип юри,
Куьлип юри куьн сайын.
Намысы бар йылап юри,
Куьйик онынъ куьн, айы.

* * *

Кудайды эсленъиз соьли,
Аллах буйыртса денъиз.
Ога бойсын тири-оьли,
От ялыны, ел, тенъиз.

* * *

Бир увырт ак шай уьшин,
Бир кесек оьтпек уьшин,
Аямай ногай муьшин,
Кудай берген ак куьшин.

Яманлар да болады

Даьмеки тарта, шагыр ише,
Юзине намыс битпеген,
Акылдан ярты, бетсиз бише,
Болмас пислик ол этпеген.

Акылдан ярты кимик бише,
Уяттан бети биспеген,
Аягынъ ювып, сувын ишип,
Суьйтип ти келиспеген.

* * *

Кылык, нызам кайдан билсин
Ногайымнынъ баласы,
Кылыксыз эм кутсыз киси
Болса ата-анасы.

* * *

Экиллиде
эл тасламас эр йигит,
Танъ атканда
атланар ол, эртенде.
Амалсыздан
кешки вакыт шыкканынъ,
Аллах болсын
эси минен дертинде.

* * *

Мисетсимей суьювимди
Енъил ойман, Айпара,
Ойнай турып, юрегимди
Бузып койдынъ куьлпара.

* * *

Кыйналувы йигитимнинъ
Юректен, кулагыннан.
Элик болсын ийгиликтинъ
Зем-зем сув булагыннан.

* * *

Яшав йолда коьп сынавлар,
Кавыфлык кардан, буздан.
Алал болсын, аданаслар,
Алдымыздагы туздам.

* * *

Болганды коьрип колап,
Китап яздым коьп ойлап.
Наьсипсиз суьюв сонда,
Окырсынъ оьксип йылап.

* * *

Артыгым йок мактанмага,
Оьтпегим бар, ювам бар.
Яманлардан сакланмага
Ян басында дувам бар.

* * *

Коьнъиллери болмасын бос,
Коьзлери батламасын,
Келгенлермен бирге е, дос,
Ногайдынъ хатламасын.

* * *

Сизинъ тузлам сизге болсын,
Бизики бизге болсын.
Куьлте туьскен вакыт етип,
Той тойлав куьзде болсын.

* * *

Кардашын-ювыгын
билмейген диванлардай,
Болманъыз, ногайлар, болманъыз.
Аьдетти, кылыкты
билмейген айванлардай,
Болманъыз, кардашлар, болманъыз.

* * *

Куьн сайын
Кудайын
эскерип яшайган,
Коьп болсын
дуньяда иманлы инсанлар.
Арам сув ишеген,
донъыз май ашайган
Болмасын арада
намартлы пис янлар.

* * *

Бурылдынъ, алтын тоганъ
Коьзимди шагалатты.
Таьтли тамак ярым болган,
Аькелдим шоколатты.

* * *

Таьлени болсын кимнинъде –
Ялгыздынъ эм етимнинъ,
Онъып-оьсип яшай турып,
Разы коьрсин кысметин.

* * *

Сыйлы асабаларымыз,
Аьзиз арласарымыз,
Сизге бизим йырларымыз,
Язган асарларымыз.

* * *

Ас та болар, кас та болар
Бизим акамызда да,
Астан сонъ соьйлер олар
Бизим акымызда да.

4. Зак. № 1101

* * *

Элжирейди, илжирейди
Бав ишинде курегенъ.
Силекейин симирейди
Бу емисти коьреген.

* * *

Анъшыласанъ, алат алып,
Таз ийтинъди еритип,
Анъ коьп болсын, йолынъ болсын,
Йолынъ болсын, йигитим.

* * *

Сага алып келгенмен ди
Ал гуьллермен ак гуьллер.
Сенимен, дос, коьргенмен ди
Ял куьнлер эм ак куьнлер.

* * *

Мен сени суьйген кепте, кыз,
Эш биревде суьймеген.
Янга сезим уьйирин, кыз,
Мендей болып уьймеген.

* * *

Бисмилля деп бирде айтпас,
Уялтып айттырмаса,
Мыйкурт динге бирде кайтпас,
Кылышпан кайттырмаса.

* * *

Ай, кардашым, турма калгып,
Калдыр яман диванды.
Зекет берип, намаз кылып,
Иманлы бол, иманлы.

* * *

Бизден коркып тыгылма, кыз,
Бизден сага йок зарар.
Муслим инсан тувылма биз,
Сизге аданас болар.

* * *

Куьннен куьнге коьп болады
Бойдак юрген хатынлар.
Намыс йойып, эсин сасып,
Байсыз бала тапканлар.

* * *

Кайдай кызлар бар эдилер,
Коьнъилимди коьтерткен,
Яс яныма яр эдилер,
Ийгиликти коьрсеткен.

Кайдай коьзел хатынлар ды,
Коьзлеримди суьйинткен,
Кысып алып кушаклайган,
Йибермейген уьйиннен.

* * *

Дуныяда коьп зат бар ды,
Биз коьрмеген, аданас.
Тек коьп юрген, коьп коьрген,
Амал тавып алданмас.

* * *

Айтпадынъ не, айттынъ не, дос,
Уьйкенине, ясына,
Анъламай сол, (соьзинъ бос)
Келмей турып басына.

* * *

Нар камыстай наьзик белинъ
Сукландыра коьргенди.
Берекетли, кутлы элинъ,
Сендей сылув эндирген.

* * *

Берекетти тасламанъыз,
Калганнынъ – куска, малга.
Оьтпектин бир кесегине
Нешевлер бар заьр калган.

* * *

Ашамайман, сув иштим,
Азаялмайман,
Йырларга толы ишим,
Язаялмайман.

* * *

Бизди суьегенлер де бар,
Суьймейгенлер де болар.
Душпан куьни дав болсын,
Досларымыз сав болсын.

* * *

Коьнъилинъ кайдай, ювыгым,
Савлык кайдай, кайдай ден?
Шашынъ сары, коьзинъ коькшил,
Мусылманма, ай, аьдем?

* * *

Бельбав сайлап коьрдим сени,
Кайсын алдынъ кайыстынъ?
Кушагымда, талдай йымсак,
Белден эки майыстынъ.

Зыргалавык ердин уьсти,
Капылыстан тайыстынъ.
Йыгылма деп ыслап, – сага
Балшыбындай ябыстым.

Йыгылма, кыз, йыгылма эш,
Ысла камтып колымнан.
Аста мага тиркелдинъ сен,
Кетейик бир йол мынан.

Тил акында

Тувган тилге, дос, сый этейик,
Оныман лахырлайык.
Тил билмейген мыйкурт кимик,
Турмайык пакырлайын.

Тувган тилим, ногай тилим,
Болдынъ бугуьн тилим-тилим.
Тилин муткан – пакыр инсан,
Онда кайдан болсын билим.

* * *

Бишенъизди
ярасык деп мактаманъыз,
Уьй борышын
ушып турып эткенде.
Мактасанъыз –
бек болынъыз, ялламанъыз,
Мисетсимей
артын туьрип кеткенде.

* * *

Алтын сандык кайдан бизге,
Пакырлардынъ тоьли биз.
Халша тувыл, кийизлерге
Толы бизим тоьримиз.

Тенъ мен дос бол

Оралып яткан йыланга
Тийменъиз, янаспанъыз.
Тенъ болмаган инсанга
Кирменъиз, катнаспанъыз.

Оьктем байлар – козы шертип,
Ийтер ди этигимен.
(Кайдай ийги хатын кетти,
Елпилдеп этегимен!)

Кемлерге де косылманъыз,
Москоуда эм Тоьменде,
Тенъ тенъимен болмаганда,
Коьнъил болар тоьменде.

* * *

Зекен-зекен келеди де
Эске сенинъ суьлдеринъ.
Алдынгыдай куьледи де –
Эссиз куьшли суьйгеним.

* * *

Мен – тав, сен тоьбе эдинъ,
Аруьв эдинъ шагынъда.
Калай мени оьбе эдинъ,
Уйысып кушагымда.

Мен неге сыйалмайман

Буькилдейген, дувлайтаган
Юректи тыйалмайман.
Куьрсинеген, кувнайтаган
Дуньяга сыйалмайман.

Коьзге кумды куйын яга,
Камысты кыйалмайман.
Халк сыйыскан дуныяга
Мен неге сыйалмайман.

* * *

Иш ялыным янып турсынъ,
Сувык болар соьнгенде.
Кудайдынъ ийгилигимен
Мен де калман тоьменде.

* * *

Инанаман Язувга мен,
Язувга бек сенемен.
Ол болмаса, бу яшавда
Табармедим сени мен.

* * *

Оьйтип айтпайык, ийлер,
Буьйтип айтпайык.
Айтканнанъ сонъ, йигитлер,
Соьзден кайтпайык.

* * *

Коьк тавларды кем коьрмейик,
Тенъ санайык дала ман.
Шоьлде наьсип туьзейик ай,
Янымызда Алла ман.

Ас та болсын ...

Тоьмен коьрмей тавларды,
Бийик дейик биз шоьлди.
Онынъ коьркин – бавларды,
Авыл, йылга, коьк коьлди.

Яс шагымыз – майысады
Бувынымыз, белимиз.
Алал ногай, – шалысады
Бав болсын деп Элимиз.

Элде болса, халкта болар,
Халкта болса – бизде де.
Аслык беженлерге толар
Оларда да, сизде де.

Конагыма

Турма, яным, босагада,
Кир уьйиме тартынмай.
Бала бол сен, карт сакаллы,
Баьрин бирдей сыйлайман.

Отягамнынъ алавын
Кызганмайын берейим.
Ырызгымды, конагым,
Сени минен боьлейим.

Кушакты яйып конакты
Хошлайтаган аьдет бар.
Йолыгамыз досларды
Шоьл бойыннан, тавлардан.

Бав ишинде кардашлар
Сыпырады тизерлер.
Конак атанънан уьйкен деп
Тоьрди ога берерлер.

Болсын конак эр бала,
Орныннан турар аксакал.
Сыйлап, келген конакка
Сыпыра курар алдына.

Оьсиети бабалардынъ:
Кырк йыл кыргынъ болсада,

Эл аьдетин сакланъыз.
Сога коьре саклайман ды
Оьмири халк аьдетин.

* * *

Бизим уьйдей наьсибимиз,
Бизди калдырмас багай,
Наьсипли болмага суьйсенъ,
Алланъды эскер, ногай!

* * *

Занъырасынъ, занъ-занъ этсин
Ногайдынъ домбырасы.
Сакламага коьмек этсин
Аьр-кимнинъ дамбыр басын.

* * *

Акынъ алсанъ, эт куллыгынъ,
Келгеннинъ эм кеткеннинъ.
Бергенин ал тек, ювыгым,
Разы болып бергеннинъ.

* * *

Коьрмей калдык – алдымызда
Куйы казылган болган.
Суьюв сезген шагымызда
Куйын язылган болган.

* * *

Биз тувылма – казгыр алып,
Азбардан кар атканлар.
Неше кыздынъ эм хатыннынъ
Коьзлерин каратканлар.

* * *

Кеше-куьндиз, аьр-бир заман
Сакла эсте Кудайды.
Аьли – куьни болса яман,
Алла саклар ногайды.

Аьдетлер бар

Ногайымнынъ тек адаты –
Бири-бирин бек алдатув,
Алданганга куьлегенлер,
Душпан болып юрегенлер.

Бизден шыккан аьдет тувыл,
Ялгыз биз де наьлет тувыл,
Келген бизге аталардан,
Калар бизден балаларга.

* * *

Барга неге тоймайды
Битирип юрегенлер,
Бирге неге болмайды
Бир-бирин суьегенлер?

Кавказ – алал элимиз

Кавказ – алал элимиз, ай,
Авамыз эм елимиз, ай,
Берекетли еримиз, ай,
Элин суьйген эримиз, ай!

Кум уьстинде ызларымыз,
Айдай аруьв кызларымыз,
Олар суьйген ясларымыз -
Коьзлеримиз, касларымыз.

* * *

Яшав – кыйын.
Баскаларга караганда,
Оькинмесин
ногай болып тувганлар.
Оькинеген
оьксизлерге усайды,
Оьз наьсибин
оькпесимен кувганлар.

Такпаклар

Куьн тувар бет кызыл болса,
Элимизге негиз явлар шапкандай.
Куьн батар бет кызыл болса,
Келинимиз эгиз бала тапкандай.

* * *

Ийги соьзбен йыланды иннен шыгарар,
Яман соьзбен инсанды диннен шыгарар.

* * *

Карт койнынъда калаш болар.

* * *

Басы савдын соьзи сав.

* * *

Яйнап озсын тойларымыз

Ак теректей ярасык кыз,
Кылдай бели бир увыс.
Шымылдыктын артыннан сиз
Аьзирленъиз тез кувыс.

Шашак явлык оранъыз тез,
Нар камыстай белине,
Машалла деп каранъыз сиз
Янъы туьскен келинге.

Шай салынъыз, май салынъыз,
Бал эм каьмпет, калашлар.
Ойнап, куьлип озгарынъыз
Яхшылыкты, кардашлар!

Бийий турып шарык тозсын,
Ярык болсын ойлары,
Яйнап озсын, кайнап озсын
Ногайлардынъ тойлары.

Ишегеним бал денъиз де,
Ашайганым эт денъиз.
Ашап-ишип болган сонъ ок
Алла берекет денъиз!

Алал болсын асымыз

Асыл инсан, ас салынса алдына,
Бисмилля деп берекетин тутады.
Йылы асын алгасамай ашайган,
Аш болганын, арыганын мутады.

Заман кайдай тез арада кетеди,
Эсейгенли агарады басымыз.
Биревгеде бир яманлык этпеймиз,
Алал болсын ашайтаган асымыз.

Бизим тилегимиз

Дуныядан кеткен бизим
алал кардашларымызга
Кудайдынъ йигилигимен
йиги дунья ашылсын.
Баьринеде бирдей болып,
яслар – картларымызга
Еннеттинъ ети капысы
ети керен ашылсын.

* * *

Бас ийинъиз тиз шоьгип,
Муьсиревли Аллага.
Куват тилеп, куьн тилеп,
Аслык йыйнап алмага.

Терек шашып, уьй курып,
Уьйкен аьел болмага,
Заманыман ушып турып,
Тиленинъиз Аллага.

* * *

Яшав деген аьлеметти,
Аьвлектире аьвлетти.
Калдыртып тахтаметти,
Каранъагага аькетти.

* * *

Телеме тесик дуныя,
Бирев келген, бирев кеткен.
Келгенлерден, кеткенлерден
Мырадынъа ким еткен?

* * *

Инсанлар борышы туьрли,
Пишен шалув, ер казув.
Дуныяга энуьв, соьнуьв –
Кудай ясаган Язув.

* * *

Куьн ашылсын, ямгыр явсын
Туьзим оьленимизге.
Аслык болсын, дослык болсын
Бизим таьленимизге.

* * *

Бизге язган бахытты
Язган кепте суьрермиз.
Кудай бизге куьн берсин,
Айткан кепте юрермиз.

Кабыл коьрши, Кудайым,
Кылаган намазымды.
Ийги коьрши йырлайган,
Йылайган авазымды

* * *

Оькпемизден оьрге тасып
Кыйналмайык. Иншаллах,
Бизге буйырган наьсип
Табар бизди ийги шак.

* * *

Яшав – тенъиз. Мен – яркаш,
Сув уьстимен калкаман.
Толкын кайда аькетеди,
Соны ойлап ялкаман.

* * *

Кудайдынъ ийгилигимен
Алав кимик ошактан,
Яхшы хабар келер деймен
Бу яктан я ояктан.

* * *

Сав кештинъ узагында,
Сылувдынъ кушагында,
Ак тоьсекпен ястыкта
Ята эдик яслыкта.

Тоьсек те бар, ястык та,
Тек уьзилдик яслыктан.
Бийик тоьсли сылув аз,
Барларында йылув аз.

* * *

Керек болса терек йык,
Керек болса. Керексиз
Тийме ага. Терек – ык,
Куьнъирт дунья терексиз.

* * *

Сенсиз калган куьнлеримде
Ямгыр явды булытсыз.
Ким ойлаган болады деп
Сен таьленсиз, мен кутсыз.

* * *

Заман кете, аялардан
Тоьгилеген кумдай болып.
Тек тапканга канагатсыз
Юлкамыз, сумдай болып.

Заман кете

Дуныя кашып, биз кувып,
Куье табанларымыз.
Дунья туьпке етпегенди
Ата – бабаларымыз.

Заман – керван алгасайды,
Энъилге туьсти ярдан.
Онынъ ызыннан кувамыз,
Етермекенмиз, яран?

* * *

Туьннинъ тувра ортасында,
Танъга ювык шагында
Коразлардынъ зангыр сеси
Йыр кимик кулагымда.

Каты кыстынъ кешелери,
Ак кардынъ картылдавы.
Уйкымды рахат этеди
Казылар дамбырдавы.

* * *

Дуьнк-дуьнк этип дуныямыз
дуьнкилдетип согады
Дуьнгирлер-динсизлердин
доул кимик мыйына.
Канагатсыз кафирлерди
шагы етпей сояды,
Сорав салып алдына:
Алал яшав кыйынма?

* * *

Шетке таслап картыкларын
Аьжибийдай увамыз.
Яслык кетти, ярыкларын
Аьжейипли кувамыз.

* * *

Тыныклыкты
неге экен унамайды,
Ярдай болып
омырайган юрегим.
Яныма ял
аькелмейди, кыйнайды
Сенсиз калып
каьрип болып юргеним.

* * *

Алла деген аш калмас
ашык авлак арада.
Алал адам ол болса,
азык туьсер авадан.

Алла деген алданмас деп
айтылмаган босыннан.
Анълар соны аткарганлар
кыйынлыкты басыннан.

* * *

Заман кете, саргайды
яслык дурбатларымыз.
Шуькир болсын Кудайыма,
Тола мыратларымыз.

* * *

Бирев кырда, бирев йырда,
Бийийдилер – асса! – бийлер.
Авыр истен айырылып
Карайдылар саьбийлер.

* * *

Берекетли болар, улан
Аслык шашса кыйналып.
Мырадына толар инсан
Таза болса хыялы.

* * *

Шарпай ясайган вакытта
заьр каласынъ бизгеде.
Таза юрек, алал инсан –
Бир куьн тувар бизгеде.

Ак каламыз Каршыга

Коьнъил коьктей коьгереди,
Юрек куьшли талшыга.
Алдымызда коьринеди
Ак юртымыз Каршыга.

Ах, Каршыгам, Каршыгам – сен,
Бала шагым, яс шагым.

Отын салып, отты ягып,
Казан аскан ошагым!

Ак кумынъ бетти ювгандай,
Буйратлар бавдарынъда,
Дуньяга янъы тувгандай,
Алалман бавларынъда.

Терин суъртип, терме курып,
Коьшпели авылларда
Яшаганлар бакты суърип
Ногайлар алдыларда.

Коънъил неге бузылады,
Юрек неге талшыга?
Артымызда, ах, калады
Ак каламыз Каршыга.

* * *

Алал болсын эткен исинъ,
От ягувынъ, ойынынъ.
Авыр истин кыйыныннан
Кыйылмасын мойынынъ.

* * *

Яракшы яс, алтын кол,
Мактаганга тоймайды.
Белди язып болады ол,
Йырлар язып болмайды.

Йолынъ болсын, ювыгым!

Колынъ берекетке толсын,
Бажарылсын куллыгынъ.
Йолга шыксанъ, йолынъ болсын,
Йолынъ болсын, ювыгым.

Коьрис куьнди билмеймиз биз,
Атлы шыксанъ, яявлы,
Ак юректен тилеймиз биз,
Йолынъ болсын, аявлым.

Алаягынъ-сатаягынъ,
Каьмпетинъмен калашынъ,
Колынъда асатаягынъ,
Йолынъ болсын, кардашым.

Яздынъ-кыстынъ сезбейсинъ сен
Иссилигин, сувыгын,
Дунья кезип безбейсинъ сен,
Йолынъ болсын, ювыгым.

Берекетке колынъ толсын,
Бажарылсын куллыгынъ.
Йолга шыксанъ йолынъ болсын,
Йолынъ болсын, ювыгым!

Алгасанъыз, ювыклар!

Шешекейдин оьмиридей
Бизим оьмир кыска ды.
Аьрекетке берекет деп,
Заман бизди кыстайды.

Алгасанъыз, ювыкларым,
Аьре-ваьре, тез-тез-тез,
Кеткен заман кайтпас бизге,
Картка коьп зат керекпес.

Буьгуьн суьйип калынъыз,
Кара коьзди, коьк коьзди,
Заманыман айтыньыз сиз
Сылувларга коьп соьзди.

Тартып белин ысланъыз
Майысаган кызлардынъ,
Сувык елден тысланъыз,
Сорап – неге кызардынъ?

* * *

Суьрингенди суьйинтпейди
Алтын, акша, паьлени,
Онъар инсан болса онынъ
Хатын яктан таьлени.

* * *

Кылышынъ кында болсын, тенъ,
Оннан артык ер болмас.
Кылышларды кылык пан енъ,
Сеннен артык эр болмас.

* * *

Бизге де бир куьн тувар,
Бир куьн тувар бизге де.
Арманларга толар тувар,
Бишен оьсер тизгедей.

Тоьгерек як ярык болар,
Куьнбатар ман куьнтувар,
Кыбла, сырт ашык болар,
Ногайларга куьн тувар.

Йыр яздым йырламага

Ишимнен йылы мага,
Йок себеб йыламага.
Коьнъилим ярык болганга,
Йыр яздым йырламага.

Дос табылды, сылув келди,
Бактым ашылды мага.

Разы болып наьсибиме,
Йыр яздым йырламага.

Сол сезимлер тастай берк ти,
Болмаяк ватылмага.
Сол сезимлер кардай ак ты,
Йыр яздым йырламага.

Алгасайды дос эм сылув
Йырыма косылмага.
Мен оларга багыслап,
Йыр яздым йырламага.

Ишимнен йылы мага,
Йок себеб йыламага.
Коьнъилим ярык болганга,
Йыр яздым йырламага.

Ак сункар

Ак сункар ман сукланаман,
Коьк бойы ман оьрленген.
Сукланув ман куйланаман,
Сийрек оны коьреген.

Ак сункарлар таслаганма
Ногай шоьлдин эркинин.
Сагынышлы кайтпаганма
Бир коьрмеге тоьркинин?

Ак сункарлар, тоьбемдеги
Тоьбетейим, боьрким сиз.
Коьргенлерди сукландырган
Коьнъилим сиз, коьрким сиз.

Ах, сункарлар, кетпенъиз сиз
Бизим шоьлден узакка.
Кетсенъизде, тез келинъиз
Куьтип турган авлакка.

Явапка – йырларым

Саламынъды алдым сенинъ буьгуьн мен,
Аьлейкум – деп, юрегиммен шат болып.
Бир соьзинъди айтпай мага коьптен сен
Юре эдинъ, юрегиме ят болып.

Ал эндиги суьйингеннен ер таппай,
Аягымды анда-мунда басаман.
Калем колда ак кагытпан йоргалап,
Явап этип йырлар сага язаман.

Аккувым

Аккув коьрдим коьл уьстинде,
Ога шатлы карайман,
Аккув коьрсем, ак коьрсем мен.
Сени дайым ойлайман.

Аккувым-ав, аьруьвим-ав,
Айланшы сен коьлинъди.
Айланган сонъ келип аста
Агартшы коьнъилимди.

Коьп кыйналдым ялгызлыктан
Ойлап сенинъ акынъда.
Етип болмай узаклыктан
Яслыгымнынъ шагында.

Аккувым-ав, сувга карап,
Сукланаман сен оьзинъмен.
Ак коьркинъди табарсынъ сен
Суюв толган коьзимнен.

Тартынмайын терениннен
Ак гуьл оьскен коьл сувдын,
Суьюв тартып сувга туьстим
Мен артыннан аккувдынъ.

Суьювимнен эсирдим деп,
Ойланаман айыгып.
Тек парахат – ютылмаспан,
Суьюв болар кайыгым.

Аккувым-ав, аруьвим-ав,
Айланшы сен коьлинъди.
Айланган сонъ аста келип,
Агартшы коьнъилимди.

Карагер

Баганага байлы турган,
Кисинейди карагер.
Туягы ман тез-тез урган
Куйы болды кара ер.

Карагердин каны кайнай,
Кырга оны шакырып.
Бир еринде турып болмай,
Кетемен деп кутырып.

Босаттым мен карагерди,
Босагадан атылып.
Бослык суьйген юрегимди
Ат козгады ымтылып.

Ал, карагер, кара энди.
Карагустай оьрейик.
Сол оьруьвде тувган элди
Ярасыклы коьрейик.

Дерт бийлеген вакытта ...

Кайгы бийлеп коькиректи, янаман,
Ойларымды дерт бийлеген шакларда,
Мен уьйимнен алгасамай шыгаман,
Эм коьп заман олтыраман адырда.

Эркин яткан шоьллигиме карайман,
Тал теректинъ сыбырдавын эситип.
Ярыкланган ойларымман йырлайман,
Сол терекке тавысымман келисип.

Бу вакытта табиат пан косылып,
Эситемен онынъ аста айтувын.
Ер уьстинде озган неше оьмирдинъ
Мен сеземен каранъада кайтувын.

* * *

Анъламайман, неге тарык
Болган экен тувмага,
Яман юрек, кебин ярып,
Сыйалмаса дуньяга?

* * *

Яслык шакта ойнай эдим шашыратып
Кара ерге шешекейдинъ коьплерин.
Неге соьйтип эткемен деп ойлайтаган,
Яшавымда келип калды куьнлерим.

Ойнадынъ сен ...

Сага меним оттай янган юрегим
Саклай эди шыктай таза суьювди.
Тек артынънан байлангай юруьвим
Ойларынъа кемшиликтей коьринди.

Енъил ой ман анъламадынъ теренин,
Ярамды сен коьп шукыдынъ, коймадынъ.
Колынъдагы ойыншыктай, наьсиппен
Ойнадынъ сен, ойнадынъ ...

Каспий ягада

Каспий-тенъиз ягасынъда турыман,
Ойларым ман кезип кетип узакка.
Толкын – тавыс тас ягага урувман
Ушып келип сыбырдайды кулакна.

Каравым ша тенъиз бой ман кезеди,
Кемелерди мен коьремен эректе.
Не зат яным авыр ой ман сезеди,
Неге кайгы тастай ятыр юректе?

Яде болса эске алдым кеткенди,
Уьйкен суьюв куьнлеримнинъ сырасын,
Йок, йок, эсим, ол ша янып биткенди,
Ашпа кайта юрегимнинъ ярасын.

Мен онсызда сондай юка аьдеммен,
Эм юрегим аппа-ашык тургандай.
Баьр затты да айлак ювык алады,
Тап оьзине келип туврa ургандай.

Сувык елмен сув аькеле тенъизден,
Коьтериле ярга шапшып толкынлар.
Ябтым кысып мен тонымды – тек сизден
Ябылмага йок кийимим, кайгылар.

1971-1972 йй. Махачкаласы

Келе болар эсине

Байрам куьнде эркинликке суьйинип,
Шав-шувласып ойнайдылар балалар.
Эм оларды, терек туьпке йыйылып,
Куьлемсиреп коьзлейдилер аналар.

Сол арада ярык болып коьнъили
Бийик бойлы шолак агай карайды.
Кенъ тоьсинде ордени эм медали
Юрген сайын йигитликти шынълайды.

Дав йылларда канын тоьккен бу ерде,
Ол белгили аьр бирине ногайдынъ.
Кайгылыктынъ куьлеткиси бир бирде
Тап булыттай ябар юзин агайдынъ.

Эште шатлы эм кайгылы вакытта
Тынълап турса баллардынъ сесине,
Янын берген досы авыр согыста
Келе болар сол агайдынъ эсине.

Эгиз тувган аданас

Конак болып келип кетти
Каракалпак кардашым,
Аданасым, ювыгым
Каракалпак, карабоьрк.

Йолыккаканда олар мынан,
Айтты бир яс: карашы,
Бизикиндей бар экен
Бу халкта да тил эм коьрк.

Куьлемсиреп сол соьзлерге
Ювык келди бир агай.
Эм сол карттынъ авызыннан
Мундай билим алды яс:

Анъланъыз, сиз, амалларым,
Каракалпак эм ногай
Бир атаман анадан
Эгиз тувган аданас.

Юрегим

Яс юрегим яманлыкты
Коьтермеген, дувлаган,
Сондай болып яс юрегим
Калармекен аьр заман.
Калармекен яс юрегим
Ялганлыкка яв болып,
Намартлыктынь сокпагында
Калармекен тас болып?

Яде болса, яс юрегим
Таярмекен йолыннан
Осалланган алатларын
Коярмекен колыннан?
Эм эректе яс юрегим
Турармекен тыгылып.
Яшав елден, яс теректей,
Калармекен йыгылып?

Эгер соьйтип болаякты
Юрек менде сакласа,
Урмасын ол, токтасын да
Тамыриннан бувылсын.
Колдан туьскен шынъ аяктай
(тоьменликте ол болса).
Йыйналмаган кесеклерге,
Аямайман, бузылсын.

* * *

Саарлы болып калдым мен
Сага йолыкканнан сонъ,
Терен ойга коьмилген
Тегенек агашлыктай.
Коьрмеймен йолыгатаган
Яшавдынъ бир туьслигин,
Дуныя мага яйылган
Оьрнекли тастарлыктай.

* * *

Эркеленип ел
эседи шоьллигимде.
Ел эседи, ер уьстине ябысып.
Бир янтайган, бир
туьзелген боьригоьздинъ
Эситиле занъырайган тавысы.

Сен кеттинъ

Сен кеттинъ. Яхшы йол деп
Артынънан калдым карап.
Ят орамда ялгыз турдым
Япырактай калтырап.

Субык тувыл каркырама,
Колым, бетим тонъмайды.

Сувык меним яныма –
Яшавым бир онъмайды.

Сен де мендей бир таьленсиз,
Ялгыз шешек элинъде.
Тонъмайсынъма ялгызлыктан
Кор яшавдынъ елинде?

Йырласада, йыласада
Коьплер яшай тенъимен.
Сени суьйдим – тек насипли
Боларманма сенимен?

1988 й.

Авылымда

Авылыма кайтып келдим окувдан,
Тыншаяман, куьнлер кете кайгысыз.
Тек кеш туьссе яс юрегим кыйналып,
Коьз алдыма сен келесинъ, сылув кыз.

Коьктин терен яйылаган кенъ юзи
Юлдызларман толып аьли яркырай.
Авыл шетте таза кызлар тавысы
Тынык ярып суьв йырман занъырай.

Суье эдим мен бир заман сол йырга
Телезиген юрегиммен шаппага.

Коьп кызлардынъ арасыннан излеп сонъ
Кара коьзли суьйгенимдм таппага.

Тек эндиги сен йок мында, кеткесинъ,
Ялгыз меним сокпагым да яшавда.
Эм йыр энди баска бир кыз йырлайды,
Баска йигит шаба ога аксамда.

1971 й.

* * *

Кайгылы вактыларда,
Каранъа заманларда,
Карамага суьймегенде
Бир затка эм биревге,

Тек бир сага, комызым.
Шешемен сырларымды,
Янымды салып аста
Сатылмайган перденъе.

Анъларымда – яс яным,
Анъланмаган биревмен,
Анъланмаган, айтылмаган,
Ашылмаган сандыктай,

Йымсак яным яраланды
Яшавдынъ шоькирине,
Туншыгаман авасыз,
Сувдан шыккан балыктай.

* * *

Кара сенинъ коьзлеринъе
Карап381 тоймай юрегим,
Кара сенинъ коьзлеринънинъ
Коьлдей экен терени,

Сол коьлдин ягаларыман
Ялгыз кезип юруьвим
Йолыгыска бир ийги куьн
Аькелер мекен сени.

* * *

Досларымды сагынаман йолыкпага,
Досларымды, мени кепте ойлайган,
Яшавдынъ да, суьювдинъ де акында –
Куьлки минен маскарага тоймайган.

Байрам ман кутлайык

Янъы йылым – босагада,
Янъы наьсип аькелип,
Янъыртады ак кары ман
Шет-кырыйсыз дуныяды.

Бу байрамды бек куьтеди
Юрегимде телезип,
Янъы йылда янъы ойлар
Коьнъилимде тувдырды.

Янъы йылым – босагада.
Янъы наьсип аькелип,
Янъыртады янъы тувган
Сезимлерди, ойларды.

Бу байрам ман биз кутлайык
Яхшы айтып, суьйинтип,
Туьйдей болып кенъ шоьлликте
Шашылыскан ногайды.

Сенип яшайман

Юрегимде парахатлык конмайды,
Ушып кетип баскалардынъ уьйине.
Сонынъ уьшин яшав менде онъмайды,
Сонынъ уьшин кайгы тура куьйимде.

Яслыгымда йолыгыстым оны ман,
Енъил ойман яшавымды байладым.
Тек коьргенде намартлыгын, яманын,
Басты ыслап, не эттим деп ойладым.

Ойладым бек, авыр этип яныма,
Куьнлериме сувык карды боратып.
Тек яшайман сенуьв алып каныма,
Каравымды келеекне каратып.

1980 й.

Тайдыраман язувды

Яр басыннан карап узак эркинликке,
Сонъ энъилге топтай туьсип дыгырып.
Тереклерге сен атынъды эстеликке
Язып юрдим, язлык шоьлде кыдырып.

Тагы келдим, оьтип неше язлыкларды,
Атынъ сенинъ шакырады теректен.
Ят сен мага – тайдыраман язылганды,
Амма кайтып тайдырайым юректен?

Неге?

Неге яздынъ келип турган шагында
Ямышыдай булыт коькти каплайды?
Тереклердинъ ак туьтини шыкканда,
Шешеклерин сувык ямгыр шыклайды?

Неге тенгиз, толкынларын кувалап,
Тынык таппай, ярды урып ойнайды?
Неге бир кыз коьзяслары тымалап,
Тенгиз бойда оьксип-оьксип йылайды?

* * *

Алмалардынъ авырыннан тоьменде
Терек туры, ерге дейим ийилип.
Мен де сога усаганман бу куьнде,
Ойларымнынъ зил югиннен буьгилип.

Бавшы келер, тирек салып коьтерер
Ерге яткан, майысаган теректи.
Тек билмеймен, мага коьмек ким этер,
Ким енъилтер кыйналаган юректи?

Каршыга-авылыма

Керван кайта, карамайды
Югиннинъ авырына.
Кар та, яс та алгасайды
Каршыга авылына.

Атасы – баласына деп,
Атайы – увылына,
Аьсирет болып кайтады
Каршыга авылына.

Ах, Каршыга – авылымыз,
Карлыгаш уясындай,
Таьтли меним яныма сен,
Дастарханда асымдай.

Кумлардынъ бавдарында сен,
Бавдай болган авылым.
Бу куьнлерде болдынъ мага
Ава ойым, аврувым.

Тавдан туьскен аш боьрилер
Тонайды асымызды.
Коьтермеге коймайдылар
Оьр суьйген басымызды.

* * *

Дуныя – ялган. Коьплер
бизге туьйревде,
Йыгылады уьйди
ыслайган тирев де.
Шатлы куьлип,
сылувларды оьбейик,
Оьлгеннен сонъ
суьймес бизди бирев де.

* * *

Ез юзикти алтын этип болмассынъ,
Юз керенде ыссанъ кийиз уьстине.
Тек нешев бар яшав бойы алданган
Алтын туьсли сары сонынъ туьсине.

* * *

Бу дуныяда ярлы бол сен яде хан.
Каркырада ювырады бирдей кан.
Йырлап, ойнап, татымлыкта яшайык,
Тоьсимизде дувлап яйнай яслык ян.

* * *

Яшавымда йолыгаман явларга,
Яшав сондай, кайгырмайман болганга.
Тек сонъында яллайман бек – оларга
Каты явап кайтаралмай калганга.

* * *

Ялган соьйлеп
аьвлендире коьплер бизди,
Биле турып тынълаймыз
биз сол соьзди.
Эм ялганнан неше
керен йылаймыз,
Тек болсада тынълаймыз
биз, тынълаймыз.

КУРУ – КУМ

Доьртликлер – 1

* * *

Кобыз согып, ойнап, бийип – кувана –
Келген халктынъ кара каслы ясы биз.
Алтын юзик болса бизим дуныя,
Сол юзиктин асыл таслы касы биз.

* * *

Ах, инсанлар – юреклери хаьтерсиз,
Хаьтерсиз ди бизим уллы дуныя.
Кайдай аз ды тоьгеректе аьдемлер,
Суьйимликтин дерислерин юриткен.

* * *

Аьр-ким тавып болмайды яшавда
Баа таслы яде темир ерлерди.
Яшав бизди туьрли йолман юрите –
Бизим йолда алтын уьйир коьринмейди.

* * *

Биз экевмиз айырылдык, аруьвим,
Юреклерге сувык еллер коьп эсер.
Сулейманнынъ акыл соьзи эсимде –
«Баьризат кете. Бу да кетер».

* * *

Ийги бол, яхшы бол, йымсак бол сен,
Таза, алал. Арам болув деген яман.
Хаьтер билмей, оьктем юрген обырлар,
Яманлыкка йолыгады бир заман.

* * *

Куьнасизди куьнали деп яманлар,
Яхшыларды капаганлар тутнакка.
Эзиетлик этетаган тоьрешилер –
Кир оьзлери – бастан алып аякка.

* * *

Тувган Элди уьйренинъиз суьйип сиз,
Куйынларга, аязларга берилмей.
Алал, таза хатынларга уьйленъиз,
Ярасыклы дуьнгирлерге еримей.

* * *

Куьналилер дуныяда коьп болган –
Ишедилер, тартадылар урлайдылар.
Соны уьшин яманларга ярлык этип,
Кудай аврув йибереди Китайдан.

* * *

Коьп зат келмей адемлердин колыннан,
Аз ийгилик этедилер адемлер.
Еннет бавын суьедилер коьрмеге коьплер –
Тек куьна ислер этип яшайдылар.

* * *

Таза, алал, йымарт адамларман
Бирге болмага суьемиз биз.
Бурынгы Феникс кустай болып,
Куьлден тирилермиз биз.

* * *

Босамас колы бир заманда,
Пакырларга берекет берегеннинъ.
Кызганмай, егинине тыкпай барын,
Ашка, яланъашка берегеннинъ.

* * *

Мылтык алдында соьйлеткендей –
Бир соьз соьйлеп турмайык.
Баьриминде дос болалмайсынъ –
Буларманда, оларманда.

* * *

Таза болсын сезим, ниет –
Бала шактан уьйреткен бизди.
Ак сакалы, ак шашы болады,
Алал, йымарт инсаннынъ.

* * *

Тегин бир зат та йок дуныяда,
Баьри зат уьшин тоьлев керек.
Ийгилик, яманлык уьшин де,
Коьнъилмен бирге коьйлек керек.

* * *

Яшавда кайгы, ыза, дерт толы,
Ойнап, куьлип яшав болмайды.
Куьнали аталардынъ тоьли биз –
Еннеттен кувылган аталардынъ.

* * *

Кутылды байрам, той да битти,
Яз айланды сары куьзге.
Бизим янган суьювдин куьлин,
Ел аькетти кумлык туьзге.

* * *

Йымсак, йымарт, алал инсан сен,
кардаш, —
Ястык кактынъ — елмен уцкан
кушыналар
Уянгандай, бир куьн бирден коьрерсинъ —
Тоьгеректе дослар тувыл — душманлар.

УРОКИ ЛЮБВИ ОТ ПОЭТА

(Четверостишия – 1)

* * *

По жизни идем мы в одиночку и вместе,
И Божья милость, милосердие с нами.
Коль мир наш из чистого золота перстень,
То мы в нем алмаз, драгоценнейший
камень.

* * *

Ах, люди жестоки сердцами,
И мир наш жесток, увы!
И мало людей – кто с нами
Проводит уроки любви.

* * *

Не каждому в жизни крупно везет –
Найти рудоносные жилы.
По разным путям судьба нас ведет –
Без золота многие жили

* * *

Мы простились с тобой у лимана –
Жизнь моя вся в печали пройдет.
Утешает мудрость Сулеймана –
«Все проходит. И это пройдет»

* * *

Будь добр и ласков – и дни и ночи –
Скромен, тактичен, умерен в еде.
Ведь тот, кто груб, упрям и заносчив,
Стремится к несчастью и близок к беде.

* * *

Хороших людей – не сумняще –
Судят и держат в тюрьме.
А судят то кто – сидящие
По самые уши в дерьме.

* * *

Учитесь, люди, любви своей родине,
Противостоять цунами – буре.
Лучше жениться на умной уродине,
Чем на красивой, но полной дуре.

* * *

Многие люди грешили, ох –
Пили, блудили, бухали ...
Им наказанье – так решил Бог –
Вирус пришел из Ухани

* * *

Мало в жизни задач, кои
Нам по силам решить.
Все о Рае мечтают – и
Продолжают грешить.

* * *

Кто чист и свят, лишь с теми
Пребудем во стане мы.
Как птица святая Феникс,
Из пепла восстанем мы.

* * *

√

Да не оскудеет рука –
Всем нищим хлеб подающего.
Не пряча добро в рукав –
Не лишний кусок – отдающего

* * *

Как-будто под огнем ружья –
Давайте сменим темы.
Нельзя со всеми быть в друзьях –
И с этими и с теми

* * *

Выбираем семена –
Благо, долго нас учили.
Благородна седина
Благородного мужчины.

* * *

Трудно на гору тяжкий камень катить –
Спрячу свое недовольство я.
В жизни за многое нужно платить –
В том числе – за удовольствия.

* * *

Жизнь полна печали – всхлипов –
Не дано нам жить играя.
Мы – потомки грешных типов,
Богом изгнанных из Рая

* * *

Кончился пир, опустели столы –
Залы давно пустые.
Нашу любовь – из пепла – золы
Ветер развеял в пустыне.

* * *

В кругу друзей своих ты мягок и добрее,
Живешь беспечно, хлопая ушами.
В один несчастный день внезапно вдруг
прозреешь –
И будешь поражен – вокруг одни
душманы.

Поэтический перевод автора –
Куруптурсуна Мамбетова

КУДАЙ СЫЙЛАГАН АЬДЕМЛЕР

(Доьртликлер – 2)

* * *

Акыллы, хаьтерли, оьнерли аьдемлер –
Ийги, йымсак, оьткир каравыман.
Кудай сыйлайды, белгилейди оларды –
Билимимен, оьнеримен, талабыман.

Таких людей отметил Бог

* * *

Умен, отзывчив, мудр, строг –
И с добрыми глазами.
Таких людей отметил Бог –
Талантом и мозгами.

* * *

Арфу взял рукой ты грубой,
Струны чуткие расстроишь.
На чужом несчастье, друг мой,
Свое счастье не построишь.

Хурджун – на плечи, в руки – трость,
Наряд мой скромен, строг и прост.
Я – странник, дервиш я по жизни,
Я – вестник мира, добрый гость.

* * *

Халат на теле, за плечами торба,
На мир взирает независимо и гордо.
Ах, этот странник – стихотворец славный,
А у поэта не бывает горба.

Давай друзей или знакомых спросим,
Беспечно чай иль кофе пьющих –
Откликнется ли кто из них на просьбу,
На глас в пустыне вопиющих?

Молитвы за матерей

Я – лекарь, душ людских садовник,
На раны, на узлы все дую.
Целую матерей ладони,
Склоняя голову седую.

* * *

В жизни все идет по кругу,
Стужа сменится теплом.
Детям – мать, жена – супругу,
Женщиной уютен дом.

* * *

Знают люди испокон веков -
Время мудрость эту крепит.
Понимает мать без слов
Детский плач и детский лепет.

* * *

В строгости вы нас растили,
Жизнь взяла свое, «анам».
Многим мы сердца разбили,
Многие разбили нам.

О поэтах

На любого тупого чиновника
Не шуми, поэт, не сердись, не кричи!
Он один из тысяч, подобных себе,
А ты один – на тысячи.

* * *

К поэтам нужно подходить
С иной вершины-колокольни.
Им суждено без кожи жить,
А это нелегко и больно.

О, женщина!

Вкушая в жизни мед и соль,
Имел красивых женщин я.
От них остались лед и боль,
В душе моей – и трещина.

Давно не верю я в любовь,
И сам не ангел – грешен я.
Но рвется на свободу вновь
Из уст моих: О, женщина!

* * *

Каждая женщина – это куст,
Чудных прекрасных цветов.
Сладость коралловых, алых уст,
Радость, восторг и любовь.

Все пройдет ...

Тлен коснется любого – охломона,
И того, кто достойно живет.
Вспомним мудрую фразу Соломона –
«Все проходит. И это пройдет!»

Мы – любители меда и сладости,
Подарили друзья улей нам.
«Все пройдет» – и тревоги, и радости –
Завещал нам пророк Сулейман.

Мы простились с тобой у лимана,
Жизнь моя вся в печали пройдет.
Утешает лишь мудрость Сулеймана –
«Все проходит. И это пройдет».

* * *

Миллионеры или миллиардеры –
Очень далеки эти люди от веры.
Имея дар, талант и гениальный ум,
Не всем дается заработать этих сумм.

* * *

В юрте спите иногда,
Но не лезьте в будку.
Не пляшите никогда
Под чужую дудку.

* * *

Не горюйте о несбывшемся,
Мол, судьба обходит вас.
Что Всевышним предначертано,
Все придет в урочный час.

* * *

В саду моем – любви цветок,
Роса блестит на тонком стебле.
Пусть дети выучат урок –
Отца учить не нужно гребле.

* * *

Каким он должен быть – сегодняшний
мужик,
Достоинства ищите – не изъяны.
Мужчина должен быть здоровым
словно бык,
Немногим симпатичней обезъяны.

* * *

Рассыпая щедро соловьиные трели,
Не рассказывай мне сказки-небылицы.
Не бывает на свете здоровой и зрелой,
Жеребца не познавшей кобылицы.

Супруг коль любит авокадо,
Пусть ест себе. А киви – нужно?
Жена должна быть адвокатом,
Не дознавателем для мужа.

Женитесь по любви и долгу
На юных и красивых девах.
Жизнь ваша будет мирной, долгой,
Без огорчения и гнева.

Я купил отрез парчи, –
Ай, базар наш шумный!
И глупец, когда молчит,
Выглядит как умный.

Ногай ятлавларым

Эрте турган йолын алар,
шеретин, берекетин.
Эсте сакланъыз, балалар,
ногайдынъ «аьрекетин»

* * *

Эрте турган аьдемди, ай,
Кудай сыйлайды.
Бактысына разы – ногай
Юзин сыйпайды.

* * *

Биревлердин ерлеринде
Кумы коьп, кавмаклары.
Баскалардынъ эллеринде –
Юзиммен салмаклары.

* * *

Ясларымыз коьп болсынлар,
Агалы-ягалы болганлар.
Кызларымыз коьп болсынлар,
Балалы-шагалы болганлар.

Бети – шешек, бели – тал,
Алып кара суьвретин.
Хатын алсанъ, кызлай ал,
Енъил болар уьйретуьв.

* * *

Мен де калман ялгыз болып,
Сен де – калмассынъ.
Каптырылар, сагыз болып,
Бизге «албаслы».

* * *

Кел, аруьвим, кел, коьзел,
Берге келис ятайык.
Сенде – юзим, менде – коьгем,
Бирге емис татайык.

* * *

Бармакларда – оймаклар,
Оймак керек, оьзекте.
Байсыз калган бойдаклар,
Ялгыз ятпас тоьсекте.

6. Зак. № 1101

* * *

Ерди казып кыйналганда,
Ерден асыл тас шыгар.
Яны аврып йылаганда,
Сокыр коьзден яс шыгар.

* * *

Куьндиз ара,
эртен яде туьн,
Аьр куьн бирев кетеди,
аьр куьн ...

* * *

Арамызга балшык толган,
Таьленимиз – кешуьв бар.
Аьсирет эм ашык болган,
Биздей каьрип нешев бар.

* * *

Аьр халктынъ оьзининъ йолы,
Яхшы, яман – олардыкы.
Я Алла! Яман болмасын,
Ийги болсын ногайдыкы!

* * *

Ак унымыз куьерсиз болсада,
Калакай оьтпек эт деп ийлеймиз.
Калган-бускан асымыз болсада,
Аллага, алал эт деп, тилеймиз.

* * *

Дуныяга сутыр инсан толганды,
Урлап-йырлап кийим тигип кеткенлер.
Ялгыз биз бе, бизден алдын болганды
Дуныядынъ ишин эзип кеткенлер.

* * *

Айлежидинъ касында
Аван аьдем болады.
Аванлардынъ касында
Яман аьдем болады.

* * *

Йылама, кыз, йылама сен,
Коьмекейинъ буьлкилдеп.
Йигит мени алдатты деп,
Тенълеримен куьлди деп.

* * *

Ягалардынъ тасларына,
Боьркин сала нешевлер.
Аврымайган басларына
Явлык байлай нешевлер.

* * *

Танълаган аьдем тазга йолыгар,
Кылыйы табылар ога, кыйрыгы.
Кемшилик-сакатлык бир зат болар,
Аруьв болсын касиети, кылыгы.

* * *

Бизим берекетимизди биз ашармыз,
Сизинъ оьтпекти, тенълер, сиз ашарсыз.
Кудайга муькир эм муьсирев болынъыз,
Ол ярдам этпесе, кайтип яшарсыз?

* * *

Йыллар кетер, йылув кетпес.
Суье болса, сылув кетпес.

* * *

Бийтлер де бар, сиркелер де,
Калын шаштынъ ишинде.
Бийлер де бар, бийкелер де
Бийик халктынъ ишинде.

Яр уьстинде биюв

Мен дурыс кувыл болганман –
Бос затларды мунда йыйнап.
Тек онъынъ, терислигин
Сен шегесин, о Аллах!

Эм Кыямет куьнинде,
Тилеймен – кеш сен мени.
Сен, окувшым, макул болып – айт, –
Кудай айткандай болсын!

«Ясыл, ийисли бав». (Шейх Невзауи)

«Асса! Асса! Айлан, яс!»

Яздынъ исси куьнлерининъ бирисинде шетсиз, кырсыз, коьп ерлерге эркин яйылып яткан Ногай шоьлинде, бир уьйкен, бийик ап-ак кумлы тоьбедин уьстинде, биревди де коьрмей, биревге де карамай, бир яс йигит бала бийийди.

Ялгыз бийимес уьшин, кеде бала ерге ярлигин кадап, ога оьзиннинъ басындагы папахынъ кийдирген.

Ястынъ коьзине бу ерге кадалган агаштынъ кесеги бир ыспайы, ярасык, туьз бойлы кыздай болып коьринеди. Онынъ аяклары астындагы исси, куьнинъ коь-

зиннинъ астындагы, кырк градус дейим кыздырылган ак кум, яс йигитке билинмейди, табанларынъ бисирмейди яде авыртпайды.

Бу эр бала бир терислик, кыйынлык сезбейди – ол бийийди.

Онынъ кулагына эситиледи татьли тилли ногай комыздынъ тавысы, – куьшли, откир тавыслы зурна, сабыр, терен ойлы домбра сеслери, дуьнкилдейген доулдынъ данъгырдавы.

Соларга келисип коьп яс аьдемлердин куьшли колларыннынъ «карс» кагувлары, суьйинишли кышкырувлары коьнъилди коьтередилер.

Яс биювши йигит оьзимен бирге бийийтаган кызды тоьгерек айланып юритеди, сонъ карс кагатаганларга янасып, усташа «соло» оьнерин коьрсетеди.

«Асса! Аяк бас, йигит!»

Яс биювши бек уста, сулыплы эм коьтеренке коьнъилмен бийийди, онынъ коллары эм аяклары коьп туьрли усталык оьнерин коьрсетедилер, аьр-бир биюв козгалувы музыкага келиседи.

Мундай бийивлерди язып анълатув бек кыйын ис, оларды оьзининъ коьзлеринъмен коьрмеге керек болады.

Тоьгеректе йыйналган аьдемлердин арасына кирип, оларман бирге карс кагып, кышкырып, биювшидин коьнъилин, кейфин оьстирмеге тарыкты.

Бирден атылып тоьгерекке шыгып, оьзинъ де бийип баслайсынъ.

Сол заман баьри затларды – арыганлыкты, аврывынъды, кайгынъды, ойларынъды, ызаларынъды – баьрин де мутасынъ эм бир кыска заманга наьсипли аьдем боласынъ.

Кавказдынъ белгили йылгасы Терек ногай туьзликте кенъ яйылып, тав арадагы шамланувынъ мутып, сабыр болып, алгасамай Каспий тенъизге агады. Йылгадан узак тувыл болган ерде, онынъ сырт бетинде адырлык басланады. Мында коьп бийик, ак кумлы тоьбелер.

Олардынъ ап-ак кумы исси куьннинъ коьзинде бек куьшли кызады.

Аьдемлердинъ аякларынъ, бек исси, оттан кызган табадай болып, кумлар куьйдиредилер.

Коьп вакыт аьдем турып болмайды ярдынъ уьстинде. Тек бу яс йигит Махмуд кумнынъ иссилигинъ сезбейди, онынъ табанларынъ кум бисирмейди.

Кишкей бала шагында ол оьзиннинъ тенълеримен – досларыман коьп кыдырган бу адырларда.

Балалар мында кертпе, армыт, ябыскан, коьгем, буьлдирген йыйнап юргенлер.

Олардынъ яс, куьшли эм занъыравык давыслары коьп шыккан мында:

«Кеделер, мине шенгертки «кат-кат, онынъ ашувы эм зыяны йок! Аьне йылан, калай уьйкен, сак болынъыз, ол кавыфлы, онынъ куьшли увы бар!»

Махмуд тек янъыларда, сувларын алгасамай Каспий тенъизге алып баратаган Терек йылгадынъ ягасында ерлескен, станицадагы мектеб-интернатта он класс окувын кутарган.

Айтылган станицадынъ эм уьйкен йылгадынъ алды, кыбла ягында Уьйкен Кавказ тавлары ерлескенлер.

Бир-бир ийги, ярык куьнлерде сол ак кар ябылган тавлар, тап ювык арададай болып коьринедилер.

Алгасамай юрип, бу ак тавларга минмеге яде коьтерилмеге болаяктай коьринеди.

Коьпти коьрген эм сезген адемлердинъ айтувына коьре тынык тенъиздин коьринислери аьр-бир инсаннынъ янына тыныклык эм парахатлык береди. Ондай ийги сезимлер тувдырадылар бийик, коьк, ак карман ябылган тав суьвретлери эм келбетлери.

Язлык шоьллик коьп туьрли оьленлермен, шешекейлермен ябылган.

Олардынъ арасында боьригоьзлер, шаьбденлер, гуьллер эм баска неше туьрли оьсимликлер коьринедилер.

Олар рахатлык ман бирге сав этедилер, эмлейдилер аьдемлердин ишки дуныясынъ, тайдырадылар олардынъ кайгыларынъ, ойларынъ, ызаларынъ.

Бу яс йигиттин тувган-оьскен кишкей авылы Карагаш деп айтылады, мында ногай адемлер яшайдылар.

Агайларга эм атайларга олардынъ ата-бабалары айтканлар яшайтаган юртыннынъ тарихинъ.

Алдынгы заманларда юртлары Таслы-авыл деп аталган, бир вакытларда Мамбет-авыл деп айтылган.

Сонъ авылшылар Каршыга деген атка разы болганлар. Соьйтип юртын атавларыннынъ маьнеси – себеби – мында коьп анъшылар яшаганлар. Каршыга деп ногайлар куска айтадылар – сол кус карагуска усаган.

Экиншилей – бу авылда кыслар бек куьшли аязлы, карлы болатаган – деп айтткан агайлар.

Ясы уьйкенлердин айтувына коьре, бу авыл мине экинши оьмир соьйтип айтылады.

Юрттынъ алдында эки шакырым узакта «Коминтерн» колхоздынъ тувар мал саклайтаган эм саватаган уьшинши боьлиги ерлескен эди, ога «Третья ферма» деп айтатаган эди.

Куллыкшыларга колхоз янъы мекенлер тургызып, фермада ислер басландылар.

Станицага еткеншей йол уьстинде колхоздынъ экинши эм биринши боьликлери-фермалары ашылганлар эди.

Авылдынъ тоьгерегинде койшылардынъ кошаралары коьп эди, оларда сол заманларда куры ногайлар оьзлериннинъ аьеллеримен ислейтаган эдилер. Олар баьриде белгили уста коншылар болдылар, кырк-элли йыллар ислеп, сый казанып, уллы СССР элге «грозненский тонкорунный» деген койлардынъ юнинъ эм этин аьзирлейтаган эдилер.

Каршыга авыл бир неше керен алдыга, йылгага ювык коьшип ерлескен, неге десе куьшли еллер юртты коьп йолай ак кумман бастыратаган болган.

Аьлиги ери онъайлы, ясыл от, таза ава эм сув – авылшылар аруьв, парахат яшайдылар.

Уьйкен кызыл кербиш уьйлер, кенъ азбарлар тереклер астыннан коьринедилер, балалардынъ завыклы тавыслары

эм кулькиси – мине буьгуьнги Карагаш авылдынъ яшавы.

Кеткен йырманшы оьмирдинъ алпысыншы йылларында авылшылар, оларга кишкей мектебтин окувшылары косылып, юрттынъ сырт бетиннен баслап уьйкен кумларга кадап тополь тереклерди олтырткнлар.

Тереклер ерлесип, оьсип уьйкен болып, агашлык болып, кумларды токтатканлар.

Юрттынъ балалары кишкей доьрт класслы мектебте окыйдылар, соны кутарган сонъ окувшыларды баска ердеги интернатка аькетедилер. Авылдан алды бетте, кыбла якта, бир онбес шакырым узак ерде, Терек йылгага ювык ерлескен Стародинская деген станицада авылшылардынъ окувшы балаларына интернат ашылган эди.

Интернат деген ийги зат тувыл, кишкей балалар атасы-анасыннан айырылып, баска ерлерге аькетиледилер.

Онда оларга яхшы карав йок, тазалык йок – сога коьре коьплери окувшылардынъ туьрли маразларга йолыгатан эдилер.

Махмуд уста коншылардай болып, койларды эртен эртерек бакпага шыгарады, кеште, коькте юлдызлар коьринген-

де, кайтарып аькеледи. Аврыйган малды, колына пинцет ыслап,куртларынъ, касарткыларынъ тайдырып, сонъ ярасына каролин ягып, сав этеди.

Туьс шагында терен куйыдан сув алып, койларды сувгарады.

Тувган, оьскен адырда яска баьри затта ярайды, ол бийик тоьбелердинъ уьстине минеди эм соннан коьп заман ян-якка карайды. Ястынъ кулагына эситиледи табиаттынъ тавыслары – айванлардынъ, куслардынъ, балшыбынлардынъ сеслери.

Исси куьнлердин туьс шагында, койлар тереклердин салкынында уйклайдылар. Сол вакытта Махмуд колына китаплерин алып, келеек экзаменлерге аьзирленеди.

Ол бир ай алдыда орта мектебти ийги аьлде кутарган эм колына аттестат алган.

Эндиги йигит педагогикалы институтка, онынъ филология факультетине туьспеге аьзирленеди.

Авылдынъ эм мектебтин китапханаларыннан алган керек китаплерди.

Сонъында яс колына янына якыл болатаган художестволык китаплерди окымага алады, эм оларман туьрли, сейирли дуныяга коьнъилимен кезип кетеди.

Дуныяда яшайтаган аьдемлердин биревиде билип болмайды яшавында болаяк затларды. Соны бу яс йигит Махмуд та билмейди. Билмейди кайдай уьйкен, белгили, акыллы аьдем болаягынъ, кайдай кенъ йол оны куьтегенинъ, кайдай уьстинликлер эм кыйынлыклар оны куьтип турганынъ.

Сол айтылган затлар баьриде болаяк – соьйтип ога Кудай Язув эткен.

Солай болаягына шайытлыклар да бар. Бириси олардынъ – бириншн класста окыйтаган баладынъ уьйкен, таза суьюви-сезими оьзимен окыйтаган, аруьв куршактай, ярасык кыз балага. Бу кыздынъ аты – Залина, ол ярасык, куьлкили, энергияга толган кыз бала. Ол да Махмудты яратады, переменге шыкканда бирше ойнайдылар.

Бу сезимге – биринши суьйим деп айтадылар аьдемлер.

(Сондай сезим-суьйим заманында белгили орыс шайири М. Лермонтовке йолыккан болган деп айтылады тарихте.

Тек сол оьнерли, талаплы шайирдынъ оьмири кыска болган – ол Кавказда йырма ети ясында дуэльде оьлтирилген.)

Махмуд уьйкен аьдемдей, яс йигиттей болып, бек суьетаган эди бу акыллы кызды.

Бирде суьйинеди, бирде кайгыланады, аьр вакыт Залинады коьрмеге суетаган эди.

Балалардынъ окытувшысы буларды бир партага олтырткан.

Балалардынъ таза, алал сезимлери биринши класстан басланып, бес йыл сакланды.

Мине сончагы олар окыдылар авылдынъ баслангыш, доьрт класслы мектебинде.

Булар окымага 1958 йылда келгенде, биринши класска олтыртпай, бир артык йыл «подготовительный» класста окыдылар. Авылдан узак Стародинская станицада ашылган интерната юрттынъ балаларынъ окымага аьккеттилер.

Эм сол йыл эки баладынъ кардаш-тувганлары Махмуд пан Залинага булай хабар айтканлар.

– Сиз, аявлы балаларымыз, энди билмеге керексиз – сиз экевинъизде бир, – келавыл – тукымнан боласыз.

Сога коьре сиз ювык кардашлар, аданаслар боласыз. Бизим бурынгы ногай аьдетпен, сиз, балалар, бир-биринъизге бир анаман-атадан тувган аданаслар боласыз.

Сога коьре, сизге бир-биринъизге уьйленмеге, аьел курмага ярамайды! – Сол заманларда сондай каты эм таза борыш-

лар болган. Сога коьре, акыллы балалар Махмуд эм Залина ясы уьйкенлердин айтканынъ анълап, оларга макул болып, бир-бирисине эндигиден алып кардашлар-аданаслар болып, наьсипли эм парахат яшап оьстилер..

Бебелер, сизинъ уьшин...

Мияв, мияв, миявкиш,
Мунда кел сен, миявкиш!
Ойнамага суье болсанъ,
Куршакты ал, кой баьпиш.

* * *

Боьлелердинъ бебелери
Ювыклыкты мутпасынлар.
Коькке етип тоьбелери,
Оьктем оьзинъ тутпасынлар.

* * *

Бала болсын, бака болсын,
Кылыклы, кутлы болсын.
Керек ерде сакав болсын,
Тарык ерде утлы болсын.

* * *

Билип соьйле, тавып соьйле,
Бирде соьйлеме кавып.
Соьзге уста болсанъ, бебем,
Наьсип боларсынъ тавып.

* * *

Карашынъыз – кар явады,
Кар явады, кардашлар!
Дуныямыз агарады –
Йоллар, уьйлер, агашлар.

* * *

Атайларга тынъламай кетип,
Акыл капты теспенъиз.
Ясы уьйкенге сый этип,
Йолынъ бирде кеспенъиз.

* * *

Балаларга бал беринъиз,
Аяманъыз ийгилик.
Бала шагы бавдай болсын,
Суьйим-емис ийилип.

* * *

Наьсипли болсын шагында,
Киев болсын, яс болсын.
Берекетли ошагында
Ие болсын, бас болсын.

* * *

Ойна дабл, ойна кобыз,
Кайда йигит, кайда кыз!
Йырла, бала, йырла, агай,
Йырлап яшасын ногай!

* * *

Йолдынъ уьсти таска толы,
Сен соларды ата юр.
Тас болсада, кум болсада,
Баа бизге АТА-ЮРТ

Уьйлер басы калын камыс,
Коралары тал шетен.
Сен баланъа – суьйим, намыс,
АТА-ЮРТ, АТА-МЕКЕН!

* * *

Оьзинъиздинъ тилинъизбен,
Оьз тавысларынъызбан
Хабарланъыз ининъизбен,
Карындасларынъызбан.

Таьлени болсын

Язларымыз яз болсынлар,
Ямгыры ман, яры ман.
Кысларымыз кыс болсынлар,
Аязы ман, кары ман.

Ясларымыз яс болсынлар,
Куваты ман, мыйы ман.
Кызларымыз кыз болсынлар,
Сураты ман, сыйы ман.

Тагы не зат сагынайым,
Колымда каьлемиммен,
Халкым болсын, айналайын,
Тав кимик таьленимен.

Аман болсын балалар!

Язып-сызып уьйренъиз, балалар,
Оьткир болсын каьлеминъиз.
Казып-туьзип уьйренъиз, балалар,
Тавдай болсын таьленъиз.

* * *

Карлыгашлар, коьгершинлер,
Коькте ушып кезедилер.
Коькилдейген пискоькеклер,
Яз келуьвин сезедилер.

* * *

Балаларга бал беринъиз,
Аяманъыз ийгилик.
Бала шагы бавдай болсын,
Суьйим-емис ийилип.

* * *

Шанъды йыйнап юрменъиз,
Балакларынъызбан,
Бакаларга туьртпенъиз,
Бармакларынъызбан.

* * *

Ойна дабл, ойна кобыз,
Кайда йигит, кайда кыз!
Йырла, бала, йырла, агай,
Йырлап яшасын ногай!

* * *

Мияв, мияв, миявкиш,
Мунда кел сен, миявкиш!
Ойнамага суье болсанъ,
Куршакты ал, кой баьпиш.

* * *

Боьлелердинъ бебелери
Ювыклыкты мутпасынлар.
Коьке етип тоьбелери,
Оьктем оьзинъ тутпасынлар.

* * *

Бала болсын, бака болсын,
Кылыклы, кутлы болсын.
Керек ерде сакав болсын,
Тарык ерде утлы болсын.

* * *

Билип соьйле, тавып соьйле,
Бирде соьйлеме кавып.
Соьзге уста болсанъ, бебем,
Наьсип боларсынъ тавып.

* * *

Колга ок ал сен, яя ал,
Адырга шык анъшылап.
Мында ата эм бабалар
Яшаганлар анъ шынълап.

* * *

Аьлим болар ды баланъыз,
Беринъиз калем, китап.
Бебелерди асыранъыз
Ийги соьйлеп, коьп мактап.

* * *

Уьй тургызып, бебелерди
Эрге берип, кыз алдырып,
Яшавда бир ыз калдырып,
Кетсек, яран, оькинмеспиз.

* * *

Кайдай татув, даьмли шай
Аса эди анамыз!
Баьр астан да таьтли, ай,
Шайымыз эм шамамыз.

* * *

Барма бирев халк арада
Бизди хаьтерлейтаган.
Сага – мага араларда
Яхшылык тилейтаган.

* * *

Берекетке уьйинъиз толсын,
Айва, алма, халва болсын.
Бебелеринъиз, оьсе келе,
Аьлим, аьким, палван болсын.

Айткан соьз, атылган ок...

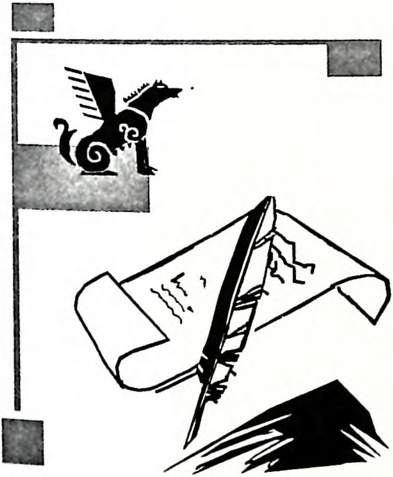

Айтылган соьз – атылган ок

1. Соьз тас ярар, тас ярмаса бас ярар.

2. Душпан куьлип уьйретер, дос урысып уьйретер.

3. Досынъа шукыр казба – оьзинъ туьсерсинъ.

4. Йигит оьлсе де соьзи оьлмес.

5. Йибек туьйинине берк, йигит соьзине берк.

6. Йигит оьлер, данъкы калар.

7. Алтын таягынъ болганша, баьтир юрегинъ болсын.

8. Досынъа болды-басынъа болды.

9. Маьнели соьз малдан артык.

10. Ашув болган ерде акыл турмас.

11. Азды алмаган коьптен куры калар.

12. Тувралыкты кылыш кеспес.

13. Адаспайман деген эрди каранъа туман адастырады.

14. Дос доска колын берсе, арасыннан кыл оьтпес.

15. Коьп соьздинъ азы яхшы, аз соьздинъ оьзи яхшы.

16. Конак болсанъ тилинъ тый.

17. Ювык деп кыйын йол ман барма, узак деп ийги йолдан калма.

18. Санъырав кулак эл бузар.

19. Ойнап айтсанъда, ойлап айт.

20. Кимнинъ арбасына миндинъ, сонынъ йырын йырла.

21. Баста акыл болмаса, эки аякка куьш келер.

22. Аьруьв соьз йыланды иннен шыгарар.

23. Барлык суьйистирер, йоклык туьйистирер.

24. Озинъды арыган деп билсенъ, досынъды оьлген деп бил.

25. Аш кадирин ток билмес.

26. Карны ашка казан астырма, тонъганга от яктырма.

27. Кешуьвди билмесенъ, сувга туьспе.

28. Коьп яшаганнан сорама, коьп коьргеннен сора.

29. Атынъа эшшек деме,тонынъа тоьсек деме.

30. Юзим тапсанъ, кайсы бавдан экенин сорама.

31. Коьплеген явдан куткарар, коьмеклеген конак аткарар.

32. Соьз кувган баьлеге йолыгар, мал кувган карызнага йолыгар.

33. Досынъ басынъа карар, явынъ аягынъа карар.

34. Бирев ашап тутылар, бирев ялап тутылар.

35. Мойын болса, мойса табылар.

36. Сабыр эткен, мырадына еткен.

37. Олтырган орын алар, юрген йол алар.

38. Авырган оьлмес, ажалы еткен оьлер.

39. Ятып оьлгишей, атып оьл.

40. Сакалсыздынъ соьзи тутылмас.

41. Сув коьрмей этик шешпе.

42. Танълаган тазга йолыгар.

43. Алыс пан ювыкты йорткан билер,
Ашшы ман таьтлиди таткан билер.

44. Эр айтпас, айтканыннан кайтпас.

45. Эр оьтирик айтпас, эп оьтирик айттырар.

46. Тенъ тенъи мен, теке муьйизи мен.

47. Аявлы коьзге шоьп кирер.

48. Эки кемединъ куйрыгын ыслаган сувга кетер.

49. Кол колды ювар, кол бетти ювар.

50. Коьп ойла, аз соьйле – янъылмассынъ, коьп шайна, аз ют – туьйилмессинъ.

51. Аьдем соьзи тас ярар, тас ярмаса бас ярар.

52. Оьтирик соьз келиспес,
Коьз бен коьрип айтпасанъ.
Тенъ – досларынъ бирлеспес,
Оьзинъ аьдем болмасанъ.

53. Ишкидинъ алды туьлки, арты куьлки.

54. Ишкиши боьркин аракыга сатар.

55. Авыз яра битпес, кылыш яра битер.

56. Темиршидинъ колы алтын,
Йыршыдынъ соьзи алтын.

57. Йол ман соьздинъ кыйыры йок.

58. Туз ялаган сув ишер.

59. Пил коьтермегенди тил коьтереди.

60. Суьймей берилген сув сувсынынъды кандырмас.

61. Сувга кирсенъ, агыны ман ялда.

62. Тили узыннынъ намысы кыска.

63. Маслагатлы той таркамас.

64. Сокыр коьргенин язбас.

65. Тири болып санда йок, оьли болып коьрде йок.

66. Айткан тыныш-эткен кыйын.

67. Борышынънан йырлап кутылмассынъ.

68. Басдеп аш коьзинъди, оннан сонъ – авызынъды.

69. Досынъ берсе кым, увысынъа юм.

70. Дос уьйинде олтырып кет,
Душпан уьйиннен турып кет.

71. Кыйшык болып олтырсанъда туьзин айт.

72. Коьп соьз коьмир, аз соьз алтын.

73. Тенъинъ йок болса-изле, бар болса-сакла.

Маьнели союз малдан артык

1. Ат авнаган ерде туьк калар.

2. Аласа минген агаш минер, байтал минген ат минер.

3. Авлак толы малынъ болганша, аьр ерде досынъ болсын.

4. Атты камышы оьлтирер, эрди намыс оьлтирер.

5. Ат ийгиси арыкта билинер, эр ийгиси ярлылыкта билинер.

6. Туьедей бойынъ болганша, туьймедей акылынъ болсын.

7. Соьз бен ширкейди оьлтирип болмас.

8. Коркак йылкы уьркитер.

9. Уьйирли койдан карыскыр да коркады.

10. Ийт суьектен кашпас. Ат, басына куьн тувса, авызлыгы ман сув ишер.

11. Эр, басына куьн тувса, этиги мен сув ишер.

12. Ети баслы йыланнан коркпа, эки тилли аьдемнен корк.

13. Ортак оьгизден оьзинънинъ бузавынъ ийги.

14. Туваршы аьруьв болса, текеден де суьт алар.

15. Яткан боьри ток болмас.

16. Суьтсиз сыйыр бакыравык болар.

17. Кулынга ериген шешекке авнар, донъызга ериген балшыкка авнар.

18. Ийт уьргени мен туман шашылмас.

19. Тай ат болганша, иеси ийт болар.

20. Боьридинъ авызы есе де кан, емесе де кан.

21. Боьри арык болса да, ийтке тисин ыржайтар.

22. Эрте улыган боьри аш калар.

23. Аргымактан ат тувар, кандалайдан бийт тувар.

24. Тонъган йыланды койнынъа салып йылытсанъ-тислер.

25. Эшки эгиз табар, донъыз тогыз табар.

26. Каргадынъ бир коьзи окта, бир коьзи бокта.

27. Аьдем соьйлесип танысар, ат кисинесип танысар.

28. Мысык этке ете алмаса, буьгуьн оразаман дер.

29. Атынъ ийги болса, камышы керекпес.

30. Яман кой сувдынъ ортасына кирип ишер.

31. Юртка боьри шапса, ийтлер бир боларлар.

32. Сегиз оьгизден семиз оьгиз ийги.

33. Туьлки ети боьриди алдар.

34. Бакадынъ еннети – батпак сув.

35. Аш тавыктынъ туьсине тары энер.

36. Екпеге алсанъ, туьеди ал, кырк артувдан кыя коьшсе, мунъаймас.

37. Мысык мыйыгына куванар, туьлки куйрыгына таянар.

38. Кой коьрмеген кой коьрсе, койын кувып отлатар.

39. Тавык, оьзин сояяк пышакты оьзи казып шыгарар.

40. Кара койдынъ терисин сабынлап ювсанъ агармас.

41. Тенъ тенъи мен, теке муьйизи мен.

42. Шышканга туьк биткен сайын калтыравык болар.

43. Йокка юйрик ат та шавып етпес.

44. Сени шакпаган йылан мынъ яшасын.

45. Мысыкка ойын, шышканга оьлим.

46. Боьриден корккан, орманга бармас.

47. Яман ийт конъысыга шабар.

48. Яман ийттинъ куйрыгы узын болар.

49. Эрте кышкырган коькек эрте оьлер.

50. Ат туягын тай басар.

51. Туьлки тез шапкан ийттен коркар.

52. Тоьбелескиш кораз семиз болмас.

53. Эшек югиннен кашып кутылмас.

54. Уьрип билмеген ийт уьйине конак аькелер.

55. Эшшекти согып, ат этеалмассынъ.

56. Балык суьексиз болмас.

57. Боьри малдан тоймас.

58. Эшшектинъ эти арам, кыйыны алал.

59. Туьлки капканга туьспес.

Аьлим – элдинъ шырагы

1. Билеги юван бирди йыгар, билими юван мынъды йыгар.

2. Китап язув – кыйын ис, китап окув – алал ис.

3. Аьлим иси мен, тентек тили мен.

4. Эриншек уйкыга тоймас, аьлим билимге тоймас.

5. Аьлимнинъ тили кыска, билими узын.

6. Яхшы китап кол колдан юрип тозар, яман китап ятып-ятып шанъ басар.

7. Окыган аьлим болар, халкка билимин яяр.

8. Акыллы болар уьшин эл мен соьйлес.

9. Акылсыз астан кытар, явапсыз соьзден кытар.

10. Куьшлидинъ байлыгы – коллары.

11. Акыл аста тувыл – баста.

12. Тентектинъ соравына акыллы явап таппас.

13. Тентекке терек авар.

14. Алимге айтсанъ – билер, билимсизге айтсанъ – куьлер.

15. Аьдем оьмирге тоймас, аьлим билимге тоймас.

16. Билгеннинъ колы кар яндырар.

17. Анъламай соьйлеген, авырмай оьлер.

18. Соьзи соьзге усамаган, авызы соьзден босамаган.

19. Акыллы айтар: йол бердим, тентек айтар: мен енъдим.

20. Акыл денъизден терен, билим тавдан бийик.

21. Айдап билмес ат оьлтирер, соьйлеп билмес соьгис келтирер.

22. Тентек той этер, тоьринде оьзи олтырар.

23. Туьедей бойынъ болганша, туьймедей акылынъ болсын.

24. Болаяк аьдем он ясында да бас болар, болмаяк аьдем кыркка келсе де яс болар.

25. Ашув алдыннан келер, акыл артыннан келер.

26. Ийги аттынъ белгиси, азгана отлап, коьп ювсар. Йигит эрдинъ белгиси азгана соьйлеп, коьп тынълар.

27. Билген билгенин ислер, билмеген бармагын тислер.

28. Акыл азбас, билим тозбас.

29. Тентекке тоьреши йок.

30. Тентек пен ас ашаганнан эсе, акыллы ман тасыганынъ ийги.

31. Яшавда аьдемге билим, согыстагы мылтыктай керек.

32. Тили байдынъ – ойы бай.

33. Оьзинъ билмегенди билгенлерден уьйрен.

Эл казнасы – эски соьз

1. Куьннинъ коьзи йылытады, анадынъ соьзи юбантады.

2. Анадынъ бувы – алтыннынъ сувы.

3. Аналыдынъ колы ойнар, аталыдынъ коьзи ойнар.

7. Зак. № 1101

4. Атанъынынъ билими мен аьлим болмассынъ.

5. Асылсыз атка минсе, атасын танымас.

6. Ана барда – ата уьйдир, ана йокта-ят уьйдир.

7. Анасын суьймеген сыйдан туьсер.

8. Балаларга ынаныш, шырагынъды соьндирме.

9. Бал таьтли, балдан да бала таьтли.

10. Аьвлети йоктынъ оьктемлиги йок, хатыны йоктынъ бир заты да йок.

11. Атадан коьрген ок йонар, анадан коьрген тон пишер.

12. Атасы бардынъ – малы бар, анасы бардынъ яны бар.

13. Анасын коьрип кызын ал, аягын коьрип, шайын иш.

14. Атасы мактаганды алма, авылдасы мактаганды салма.

15. Сув кишкейге, сый уьйкенге бериледи.

16. Отка барган пишединъ отыз авыз соьзи бар.

17. Тириде сыйласпаган, оьлиде йыласпас.

18. Оьтирик соьздинъ оьркени йок, акылсыз кыздынъ тоьркини йок.

19. Баска оьскеннинъ бавыры каты, тавда оьскеннинъ туягы каты.

20. Тавды, тасты ел бузар, эки аьдемди тил бузар.

21. Эл агасыз болмас, тон ягасыз болмас.

22. Аналы козы куйрыклы, анасыз козы буйыкты.

23. Атага усап ул тувмас, анага усап кыз тувмас.

25. Ата барда – увыл яс, ага барда – ини яс.

26. Алты ясар алыстан келсе, алпыс ясар алдына шыгар.

27. Кылык кызга керек, кыздан да алдын йигитке керек.

28. Онъганлардынъ онавы да ойда юрер, онъмаганлардынъ биреви де тойда юрер.

29. Ел болмаса – сувык йок, мал болмаса-ювык йок.

30. Эки пишеси болган эр кисидинъ дорбасы оьтирикке толар.

31. Анадынъ кадерин бил, атадынъ кайгысын бил.

32. Агалы – инили татым болса, минмеге ат коьп болар.

33. Абсынлы – келинли татым болса, ашамага ас коьп болар.

34. Кус уясында не коьрсе ушканда да соны этер.

35. Оьлисин оьрметлегеннинъ-тириси ашкалмас.

36. Яста сый билмеген аьдем картлыкта сый коьрмес.

37. Ялгыз аьскер явды енъмес, а биргелескен енъ бермес.

38. Конак атанънан уьйкен.

39. Конак Алладынъ элшиси.

40. Энъкейкенге отын бар, энеклиге хатын бар.

41. Коркак ястан баьтир кыз ийги.

42. Ат аьруьви бастан, кыз аьруьви кастан.

43. Атасы сынамаганды ясы сынар, анасы сынамаганды кызы сынар.

44. Конаклы уьй астан куры болмас.

45. Авылдасты муьше айырар, аданасты пише айырар.

46. Эрдинъ яхшысы эл мен кенъесер, атыннынъ яхшысы эр мен кенъесер.

47. Анадан сонъ кыз кардаш айлак та аьзиз кардаш.

48. Бажа бажады коьргенде, байланган тана оькирер.

49. Карындастынъ ашувы болса да, ашувын алмага болмас.

50. Наьсипли уьйдинъ балалары бир бирине баьтир дер, Наьсипсиз уьйдинъ балалары бир – бирине котыр дер.

51. Ата кардаш, аттан туьс, ана кардаш, тоьрде олтыр.

52. Ата-арка таявдыр.

53. Аты яхшы йолдан ялкпас, хатыны яхшы уьйден ялкпас.

54. Анасы терекке минсе, кызы бутакка минер.

55. Саьбийлеринъ яйылса, тогыз элге бийкесинъ.

56. Ким яслар таппаган – наьсип билмеген.

57. Аьвлетинъди яста уьйрет, хатынынъды баста уьйрет.

58. Келин эдапсыз болса, анасы янык болар.

59. Келин сыйламаган ана абырсыз болар.

60. Кол коьтерме айванга, екиринме балага.

61. Иниси бардынъ тынысы бар.

62. Бала назымлы болса, картайганда саргаймассын.

63. Балалы уьйде маьлек бар, баласыз уьйде аьлек бар.

64. Бес бармактынъ баьриси бирдей болмайды.

65. Балады ястан, келинды бастан тый.

66. Буздырувшы ининъ болса, туьзетувши аганъ болар.

67. Алгасаган кыз байга бармас.

68. Ата – анадынъ кадирин балалы болсанъ билерсинъ.

69. Атасы куьлгиши болса, баласы билгиши болар.

70. Ана айтканын этпеген – мырадына етпеген.

71. Атадан калган – эсте калар.

72. Анадынъ суьти балдан таьтли.

73. Анамда болса аларман, аямда болса яларман.

74. Анадынъ яхшылыгын аврыганда билерсинъ.

75. Ат суьринмей болмас, аьдем янъылыспай болмас.

76. Келинин шайнаган кайын ана келинсиз калар.

77. Ким саьбийин коьммеген – кайгы коьрмеген.

78. Эриншек хатын кыдырар, уьйине еткенде ювырар.

79. Эр картайды – куьш тайды.

80. Сыпырасына карап асын аша, анасына карап кызын ал.

81. Тоьркини ювыктынъ тоьсеги йыйылмас.

82. Тиси шыккан балага шайнап берген ас болмас.

83. Картсыз уьй – куьтсиз.

84. Карт койнында калаш бар.

85. Куьмисшидинъ кызына куьмис юзик табылмас.

86. Кызынъа айт – келин эситсин.

87. Конъысынънын хатыны кыз болып коьринеди.

88. Келининъе ашувлансанъ, акыр кызынъа.

89. Казай турса козы соярман, ювырып кетсе тай соярман.

90. Кеденъ оьпкелесе алып бер, кызынъ оьпкелесе косып бер.

91. Ата – анага не этсенъ – алдынъга сол келер.

92. Ат алсанъ ювыктан ал, келин алсанъ алыстан ал.

93. Авылы бирдинъ намысы бир.

94. Астынъдагы атынъга сенме, койнынъдагы хатынынъа сенме.

95. Алпыска еттинъ – ат болдынъ.

96. Айырылганды аюв ер, боьлингенди боьри ер.

97. Анадынъ кылыксыз баласы – эки беттинъ карасы.

98. Алыс ерге куда болсанъ, арба – арба ас келер. Ювык ерге куда болсанъ, туье – туье соьз келер.

99. Болаяк бала бесиктен белгили.

100. Бас баладан, мал танадан.

Эл шырагы – эки коьз,
эл байлыгы – эски соьз

1. Ийги соьз йыланды иннен шыгарар, Яман соьз инсанды диннен шыгарар.

2. Йибек туьйинине берк, эр соьзине берк.

3. Конак аз олтырып, коьп сынайды.

4. Йолдасын таслаган йолда калар.

5. Сувга таянма, душпанга инанма.

6. Авызынъ канга толса да, душпаннынъ алдына тоькпе.

7. Коркак аьдем койшы болмас.

8. Ярлыдынъ ялгыз малын боьри ашар.

9. Байдынъ эсигинде олтырганнан, ярлыдынъ тоьринде олтыр.

10. Ятып калганнан, атып кал.

11. Таьвекилши эрге нур явар.

12. Эрте йолланган йол алар, эрте уьйленген тоьл алар.

13. Казанга не салсанъ, шомаканъа сол келер.

14. Суьтке авызы куьйген ювыртты уьпирип ишер.

15. Юмыртка тавыкка акыл уьйретеди.

16. Ашшы соьзге таьтли явап излеме.

17. Арба авганнан сонъ, йол коьрсетуьвши коьп болар.

18. Ярлыга да бир куьн тувар.

19. Етим, етим деме, етимге де бир куьн тувар, ал шымылдык курылар.

20. Алыс-берис билмеген, бергенде ятып уйкысы келмеген.

21. Досым эки, душпаным он эки.

22. Тиленшидинъ капшыгы толма.

23. Арык эттинъ сорпасы татымас, аьдет базарда сатылмас.

24. Ашлыкта туткан тенъинъди токлыкта мутпа.

25. Куьшин билмеген йигит тастынъ уьйкенине ябысар.

26. Таздан тарак сорама.

27. Енъилдинъ астыннан, авырдынъ уьстиннен.

28. Авырув баска темир таяк.

29. Алганга алты да аз, бергенге бесте коьп.

30. Аздынъ басын билмеген, коьптинъ де басын билмес.

31. Алалай коьнъил юбантар, алыс ерди кыскартар.

32. Алыстан аркаланганнан, ювыктан дорбалан.

33. Тойга барсанъ тойып бар, Эски тонды койып бар.

34. Оьзиннинъ коьбин коьрмес, кисидинъ азын коьрер.

35. Тавды, тасты ел бузар, эки арады тил бузар.

36. Ясымды сорама, яшавымды сора.

37. Авырув аттан йыгар.

38. Оьз басын аямаган, киси басын тесер.

39. Казанынъа не салсанъ, соны аларсынъ.

40. Уьйим бар деп соьйлеме, уьй артында киси бар.

41. Шынтысы ман йыласа, сокыр коьзден де яс шыгар.

42. Аш елпирер, ток кекирер.

43. Насихатлы соьзинъ йок, берекетли асынъ йок.

44. Онъганнынъ эки досы бир келер, онъмаганнынъ эки борышы бир келер.

45. Боьрки аьруьвдинъ бети аьруьв.

46. Арык ойдан оьлер, семиз майдан оьлер.

47. Уьйдей оьпкенъ болса да уьйинъде айтпа.

48. Конак келсе эт писер, эт писпесе бет писер.

49. Суьймегенге суьйкенме.

50. Сык семирмес, урлакай байырмас.

51. Сырат коьпири кылдан йинъишке, кылыштан оьткир.

52. Бир коьрген билис, эки коьрген таныс.

53. Танъ атпай, куьннинъ коьзи тувмас.

54. Басына тартса, аягына йок, аягына тартса, басына йок.

55. Таякты бассанъ ушы тиер.

56. Алдынъда етекшинъ болса, артынъда таянышынъ да болсын.

57. Балды бармак таьвесер.

58. Ашап тоймаган, ялап тоймас.

59. Тоьрдегилер куьлселер, эсиктегилер ыржаярлар.

60. Атты арыс оьлтирер, эрди намыс оьлтирер.

61. Бир аягын алгышай, ана бир аягын ийт еген.

62. Бир орам тар, эки орам кенъ.

63. Оьтирикшидинъ ушын соьзи де оьтирик.

64. Аз соьйле, коьп тынъла – уялмассынъ.

65. Берсенъ-аларсынъ, эксенъ – орарсынъ.

66. Боьри атаяк эрди боьркиннен танырман.

67. Коьйлек кири – ювса кетер, коьнъил кири – соьйлесе кетер.

68. Юрканынъа коьре аягынъды соз.

69. Кылыш пан салган яра битер, тил мен салган яра битпес.

70. Яз кийимин кыс кийип, ярлы кайдан байысын.

71. Азын ашпай ярлы оьлер, оьбин ашпай бай оьлер.

72. Аьдет болмаган ерде намыс турмас,
Тербия йогалган ерде нызам болмас.

73. Сыдырув арка сылув тоьс,
Ийттен алдын туьлки оьтер.
Ынанманъыз намартка,
Ынандырып куьлки этер.

74. Уьйкеннинъ артыннан кувган кишкейден куры калар.

75. Ялгайман деп уьзбе, туьземен деп бузба.

76. Аткан тыныш, эткен кыйын.

77. Уялшан уьлисиннен куры калар.

78. Тили узыннынъ намысы кыска.

79. Кайгысы йок куры сувдан семирер.

80. Йырда йыртык йок.

81. Тенъ тенъимен, тезек кабыман.

82. Ыргакка илинмеген, тырнакка да илинмес.

83. Калтанъ калын болса, йолдаслар коьп болар.

84. Ойнай-ойнай коьз шыгар, туьй буьртуьктен бас сынар.

85. Окымай молла болган, кышкырмай карга болган.

86. Айранды берсенъ, шелекти де кызганма.

87. Бай ярлыды танымас.

88. Биревдинъ тоьриннен оьзинънинъ эсигинъ ийги.

89. Бай аьдемнинъ коьзи кызарады, ярлыдынъ бети кызарады.

90. Байдынъ кысымети тоймас.

91. Байдынъ курсагы тойгаман, коьзиде тоймайды.

92. Каргаларман дос болма, арам этти ашарсынъ.

93. Кирли ерде карга коьп болар.

94. Коькке карап келгенди ерге карап йиберме.

95. Киси кайдай болса, асы сондай.

96. Молладынъ эткенин этпе, айтканын эт.

97. Ниети яманнынъ казаны тесик.

98. Оьтпес пышак кол кесер.

99. Оьзи йыгылган-йыламас.

100. Тоьгилгеннен ялап кал.

101. Эт этке, сорпа бетке.

102. Ярлыдынъ байлыгы-ден савлыгы.

103. Ярлыгын ясырган байымас.

104. Ел эспей, шоьп басы кыймалдамас.

Ямандыъ коьрмей, яхшыдынъ баасын билмессинъ

1. Яхшыга йолдас болсанъ, етерсинъ мырадка, Яманга йолдас болсанъ, каларсынъ уятка.

2. Яман кисидинъ тили ашув.

3. Тилши бир саьатте бир айлык баьле этер.

4. Эриншектинъ авырувы коьп болар.

5. Коьпир салсанъ, оьзинъ оьтерсинъ,
Куйы казсанъ, оьзинъ туьсерсинъ.

6. Асык ойнаган азар, топ ойнаган тозар. Кой багып куйрык ашаган, баьриннен де озар.

7. Казаннынъ куьеси югар, яманнынъ баьлеси югар.

8. Яманнынъ яны аявлы.

9. Яман кус яман куьн ушар.

10. Яманнынъ авызыннан яхшы соьз шыкпас.

11. Яхшы ман соьйлесенъ, балга секер каткандай. Яман ман соьйлесенъ,ийтке суьек аткандай.

12. Ислемеген – тислемес.

13. Яхшылык эткен мактанар.

14. Ийги тенъ йолга тартар, яман тенъ ярдан атар.

15. Яман аьдемнинъ ашувы кетпес басы ерге еткенше.

Ийги аьдемнинъ ашувы кетер куьнде куьлмели кепкенше.

16. Уьндеместен уьйдей баьле шыгар.

17. Яманлыкты заман муттырмас.

18. Яхшы йыяр, яман йояр.

19. Яман туьпте калар.

20. Яман терек бутагына оьсер.

21. Яхшы болса йолдас, аьр исинъди оны ман ойлас.

22. Яманга тынълаган ийги явап алмас.

23. Яхшы ман йолдас болсанъ, яс боларсынъ, яман ман йолдас болсанъ, карт боларсынъ.

24. Бир яманнынъ баьлеси – мынъ эшшекке юк болар.

25. Яхшыдынъ ери табылмас, яманнынъ эми табылмас.

26. Яманнынъ бир аягы сегиз,бир аягы тогыз, бири тиймесе, бири тиер.

27. Яхшы басып сыйлатар, яман яныпкыйнатар.

28. Яманга ялынганнан, ийтке ялынганынъ колай.

29. Яман соьз иесине кайтар.

30. Яман хабар юйрик болар.

31. Яманнынъ кийгени боьз болар, излегени соьз болар.

32. Яхшы коьргенин айтар, яман бергенин айтар.

33. Уьйдегинъ яман болса, уьйинъ соьнер.

34. Куьн яманы кетер, аьдем яманы кетпес.

35. Яхшылык – терек басында, яманлык – терек астында.

36. Ак ниетлидинъ аты арымас, арбасы тозбас.

37. Тили яманнынъ куьни яман.

38. Яман аьдем азыгын ясырынып ашар.

39. Яманга атынъды берсенъ, камышынъды да тилер.

40. Баьтир оьледи бир кере, коркак – мынъ кере.

41. Коркакка кос коьринер.

42. Коркактан сорама, коьзи айтар, тентектен сорама, оьзи айтар.

43. Баьтир явда билинер, Тилшен давда билинер.

44. Явга янынъды берсенъде, Сырынъды берме.

45. Яманлыкты тергеп, Яхшылыкты уьйрен.

46. Яхшылык этте, сувга тасла – балык билер, Балык билмесе – халк билер.

47. Яманнынъ атын алганша,
Яхшыдынъ тайын ал.

48. Яхшы аьдем тар куьнде

Яхшылыкпан суьйиндирер,
Яман аьдем аьр куьнде
Яманлыкпан куьйдирер.

49. Яман аьдемнен ярты увырт калар.
50. Яман аьдем ямызга ювырар.
51. Яхшылык этеек болсанъ,
Бакырмай, кышкырмай эт.
52. Яхшылык ерде калмас.
53. Яман арба йол бузар,
Яман аьдем уьй бузар.
54. Куьлгенди анъламаган,
Сокканды анъламас.
55. Кисиге яманлык тилегенше,
Оьзинъе яхшылык эт.

Асыл соьзди актарсанъ, акыл кайрар соьз шыгады

1. Анъламай сойлеген, авырмай оьлер.

2. Кырк йыл кыргын болса да, аьжелли оьлер, аьжелсиз калар.

3. Аьруьв соьз йыланды иннен шыгарар, аман соьз инсанды диннен шыгарар.

4. Бас сав болса, боьрк табылар.

5. Баьлен ерде алтын бар, барсанъ багыр табылмас.

6. Токтавсыз торгай шырылдамас, тоймай етим йырламас.

7. Аягы ерге тиймейди, иргели уьйге кирмейди.

8. Арам батар, ак калкар.

9. Киси кийими киршенъ, киси аты тершенъ.

10. Каьрип оьлсе, халк кояр.

11. Куры касык авыз йыртар.

12. Куьлте туьсти, куьз болды.

13. Кызды ким айттырмас, кымызды ким ишпес.

14. Халкка маьлек, уьйге аьлек.

15. Сабыр эткен мырадына еткен.

16. Эки сыйырлыдынъ айраны бар, эки пишелидинъ ойраны бар.

17. Ети кере оьлше, бир кере кес.

18. Тил бир болса, ис оьр болар.

19. Оьтирикши тоьрге бир шыгар, эки шыкпас.

20. Оьтирик соьздинъ оьркени йок.

21. Яман соьз – бас казыгы, яхшы соьз – ян языгы.

22. Ер тамырыннан эр тамыры коьп болар.

23. Танъ атпай, куьннинъ коьзи шыкпас.

24. Мылтык отты куры сакласанъ, явга енъдирмессинъ.

25. Эрни юка соьзгир болар.

26. Боьри болсанъ, коьк бол, эр болсанъ, айтканынъа берк бол.

27. Соьз сав болса, басынъ тав болар.

28. Ким ислейди, сол тислейди.

29. Коьзи коьрмегеннинъ яны сезеди.

30. Авылдасынъ ким болса, аданасынъ сол болар.

31. Басынъды кылыш кессе де, соьзинънен тайма.

32. Ялгыз соьйлеген, соьз болмас,
Ялгыз агаш кос болмас,
Ясырып ишкен ас болмас.

33. Онъ колынъ ман берсенъ, сол колынъ ман аларсынъ.

34. Йолавшы йолда калмас.

35. Калган иске кар явар.

36. Туьлки туьсинде де тавыкларды санайды.

37. Бир колынъ ман туьйиншик туьймессинъ.

38. Бас болмаган ерде сыйрак болмас.

39. Тав тавга йолыкпас, аьдем аьдемге йолыгар.

40. Туьскен алтын табылар, озган заман табылмас.

41. Намысы бирдинъ – наьсиби бир.

42. Соьйлей, соьйлей соьз шыгады, туьрткелесе коьз шыгады.

43. Сатып алган этинънинъ суьеги йыртар бетинъди.

44. Сорап бергеннен, согып бер.

45. Шакырганга бар, шакканнан каш.

46. Юз кере эситкеннен, бир кере коьрген ийги.

47. Явлыгы байрактай, тили кайрактай.

48. Ян яшавдан тоймас.

49. Ойнап соьйлесенъ де, ойлап соьйле.

50. Олактан солак яман.

51. Дуныя – тегершик.

52. Ете алмаган ер тебер.

53. Тенъсиз калган мынъ суьринер.

54. Тили бирдинъ дини бир, куьби бирдинъ туьби бир.

Ой ойдан юйрик

1. Йигиттинъ асылыннан сорама, исиннен сора.

2. Коьз коркак та кол баьтир.

3. Язда мыйы кайнаганнынъ, кыста казаны кайнар.

4. Кол кыбырдаса, авыз да кыбырдар.

Сабан туьби – сары алтын.

6. Эриншектинъ эртени битпес.

7. Исинъ алдыда болса, авызынъ балда болар.

8. Ислегенинъ каты болса, ашаганынъ таьтли болар.

9. Язда ислемеген – кыста калакайлык тилер.

10. Эриншекти отынга йиберсенъ, юмырышка аькелер.

11. Эриншектинъ сылтавы таьвесилмес.

12. Буьгуьнги исинъди эртенге калдырма.

13. «Ах» демеген – «ох» демес.

14. Язда тырнаган-куьзде йырлар.

15. Карт хатынга тис битпес, эриншекке ис битпес.

16. Бас куллык этпесе, эки аякка куьш келер.

17. Айтылган ис писер, кыймылдаган тис туьсер.

18. Бирлескенлер бир исте де арымайды, ялгыздынъ бир иси де ярамайды.

19. Ашамай – тамак тоймас, ислемей – ырыз болмас.

20. Ислеген оьлмес, ислемеген куьн коьрмес.

21. Исинъ калса эртенге, таяк етер елкенъе.

22. Колынъ ислемесе, карнынъ тоймас.

23. Этикшидинъ этиги йыртык болар.

24. Койшы коьп болса, кой арам оьлер.

25. Куллык тамак токландырар, тамак коьнъил токландырар.

26. Колларынъды созбасанъ, уьндириктеги касыкты да алалмассынъ.

27. Шаншалмаган ийнесиннен коьрер, тарталмаган йибиннен коьрер.

28. Шоькир шашсанъ, тегенек орарсынъ.

29. Эриккен – ийт сувгарар.

30. Моллык суьйсенъ, куллык суьй.

31. Куллыкшыга куьн етпес, куллыксызга куьн кетпес.

32. Ойламай ис баслама, басладынъма – таслама.

33. Эриншек дуныядан куры калар.

34. Артка калган исти боьри ашар.

35. Эриншектинь бурны язда уьсир.

36. Кырк йыл сабан суьрсенъ, кызыл алтынга батарсынъ.

37. Ятканнынъ уьлисин турган ашар.

38. Эриншекке от яктырсанъ, уьйинъе от берер.

39. Кайда бирлик, сонда моллык.

40. Карап турганнан, камыс орган да артык.

41. Коьз коьрмей, коьнъил тоймас.

42. Эрте турган оькинмес.

43. Оьнерлиге эсик ашык.

44. Оьзинъ тапкан оьтпек таьтли экен.

45. Оьнерлиге оьмир йок.

46. Язда йырлаган, кыста йылар.

49. Эринмеген-этикши, уялмаган-йыравшы.

50. Яз еннет, кыс кыямет.

51. Аьдем коьрки опырак, терек коьрки – япырак.

52. Теректин емиси туьбине туьсер.

53. Алма теректе кертпе болмас.

54. Ыспайы шешекейдинъ оьмири кыска.

55. Ел эспесе сувык йок, мал болмаса ювык йок.

56. Ямгыр явып куьннинъ коьзи шыкканнан без.

57. Аккан сувдынъ курты болмас.

58. Тамшы тамган ерде тал оьсер.

59. Терегине коьре – емиси.

60. Бир шешекей мен яз болмас.

61. Яз – шешекейлери мен, Куьз емислери мен ярасык.

62. Яздынъ бир куьни кыс асырар.

63. Март кетпей, дерт кетпес.

64. Апрель келди алысып, тувар отка ябысып.

65. Бакша байлык, бир айлык.

66. Етеген ерге кадалмай, куьзетшиге уйкы йок.

67. Анда бар да мунда бар, бердаьзиде уьйде бол.

Халк айтувы – акыйкат

1. Тувган Элдинъ ери еннет, сувы сербет.

2. Элдинъ иши алтын бесик.

3. Аяз болса сувытар, булыт болса йылытар,

Тувган-оьскен ерлерин тентек киси тез мутар.

4. Эл болган ерде баьтир бар.

5. Эрден озув бар, элден озув йок.

6. Тувган ерде эр юрер, тойган ерде ийт юрер.

7. Эл касында аштан туьлки оьлмес.

8. Эсинъ барда элинъди тап.

9. Ат айланып казыгын табар, эр айланып Элин табар.

10. Тувган ердей ер болмас, тувган Элдей эл болмас.

11. Эр йигит эл ушын тувады.

12. Тил бириксе эл биригер.

13. Тойган ерден тувган ер яхшы.

14. Элли йылдан эл янъырар.

15. Элде болган эрниме тиер.

16. Ят ерде солтан болганнан эсе, оьз ерде ултан болганынъ колай.

17. Ери байдынъ эли бай.

18. Эр кадирин эл бирер.

19. Эки тентек элге сыймас.

20. Агаш кыйсыгын талкы туьзетер.

Адем кыйсыгын – халкы туьзетер.

21. Элли йыл аш турсанъ да – эл аьдетин мутпа.

22. Элде болса оьлмессинъ, элде болмаса-куьн коьрмессинъ.

23. Тентек болсанъ да халкынънан айырылма.

Айтылган соьз – атылган ок. Соьз тас ярар, тас ярмаса бас ярар

1. Душпан куьлип уьйретер, дос урысып уьйретер.

2. Досынъа шукыр казба – оьзинъ туьсерсинъ.

3. Йигит оьлсе де соьзи оьлмес.

4. Йигит оьлер, данъкы калар.

5. Йибек туьйинине берк, йигит соьзине берк.

6. Алтын таягынъ болганша, баьтир юрегинъ болсын.

7. Досынъа болды – басынъа болды.

8. Маьнели соьз малдан артык.

9. Ашув болган ерде акыл турмас.

10. Азды алмаган коьптен куры калар.

11. Твралыкты кылыш кеспес.

12. Адаспайман деген эрди каранъатыман адастырады.

13. Дос доска колын берсе, арасыннан кыл оьтпес.

14. Коьп соьздинъ азы яхшы, аз соьздинъ оьзи яхшы.

15. Конак болсанъ тилинъ тий.

16. Ювык деп кыйын йол ман барма, узак деп ийги йолдан калма.

17. Санъырав кулак эл бузар.

18. Ойнап айтсанъ да, ойлап ат.

19. Баста акыл болмаса, эки аякка куьш келер.

20. Кимнинъ арбасына миндинъ,
Сонынъ йырын йырла.

21. Аьруьв соьз йыланды иннен шыгарар,
Яман соьз инсанды диннен шыгарар.

22. Барлык суьйистирер, йоклык туьйи стирер.

23. Оьзинъди арыган деп билсенъ, досынъды оьлген деп бил.

24. Аш кадирин ток билмес.

25. Карны ашыганга казан астырма, тоьнганга от яктырма.

26. Кешуьвди билмесенъ, сувга туьспе.

27. Коьп яшаганнан сорама, коьп коьргеннен сора.

28. Атынъа эшшек деме, тонынъа тоьсек деме.

29. Юзим тапсанъ, кайсы бавдан экенинъ сорама.

30. Коьплеген явдан куткарар, коьмеклеген конак аткарар.

31. Соьз кувган баьлеге йолыгар, мал кувган карызнага йолыгар.

32. Досынъ басынъа карар, душпанынъ аягынъа карар.

33. Бирев ашап тутылар, бирев ялап тутылар.

34. Мойын болса, мойса табылар.

35. Сабыр эткен мырадына еткен.

36. Олтырган орын алар, юрген йол алар.

37. Авырган оьлмес, аьжели еткен оьлер.

38. Ятып оьлгеншей, атып оьл.

39. Сакалсыздынъ соьзи тутылмас.

40. Сув коьрмей, этик шешпе.

41. Конак аз олтырар, коьп сынар.

42. Танълаган тазга йолыгар.

43. Алыс пан ювыкты йорткан билер, ашшы ман таьтлиди таткан билер.

44. Эр айтпас, айтканыннан кайтпас.

45. Эр оьтирик айтпас, эп оьтирик айттырар.

46. Тенъ тенъимен, теке муьйизимен.

47. Аявлы коьзге шоьп кирер.

48. Эки кемединъ куйрыгын ыслаган сувга кетер.

49. Кол колды ювар, кол бетти ювар.

50. Коьп ойла, аз соьйле – янъылмассынъ, коьп шайна, аз ют – туьйилмессинъ.

51. Аьдем соьзи тас ярар, тас ярмаса бас ярар.

52. Оьтирик соьз келиспес,
Коьз бен коьрип айтпасанъ.
Тенъ – досларынъ бирлеспес,
Оьзинъ аьдем болмасанъ.

53. Ишкидинъ алды – туьлки, арты – куьлки.

54. Ишкиши боьркин аракыга сатар.

55. Авыз яра битпес, кылыш яра битер.

56. Темиршидинъ колы алтын, йыршыдынъ соьзи алтын.

57. Йол ман соьздинъ кыйыры йок.

58. Туз ялаган сув ишер.

59. Пил коьтермегенди тил коьтереди.

60. Суьймей берилген сув сувсынынъды кандырмас.

61. Сувга кирсенъ, агыны ман ялда.

62. Тили узыннынъ намысы кыска.

63. Маслагатлы той таркамас.

64. Сокыр коьргенин язбас.

65. Тири болып санда йок, оьли болып коьрде йок.

66. Айткан тыныш, эткен кыйын.

67. Борышынънан йырлап кутылмассынъ.

68. Басдеп аш коьзинъди, оннан сонъ – авызынъды.

ЮМАКЛАРДЫНЪ ШЕШУЬВЛЕРИ

УЬЙ ЭМ УЬЙ МУЬЛКЛЕР:

1. Казан. 2. Казан. 3. Сыпыргыш. 4. Сыпыргыш. 5. Йип, ийне, бармак, оймак. 6. Бесик. 7. Ястык. 8. Эсик. 9. Белбав. 10. Бияла. 11. Кирт. 12. Бесик. 13. Кирт. 14. Пышкы. 15. Ястык. 16. Сенек. 17. Балта. 18. Шана, арба, ат. 19. Шоькиш. 20. Мык. 21. Келпетин, кышкыш. 22. Саьат. 23. Коьзилдирик. 24. Стол. 25. Саьат. 26. Шомака. 27. Бияла. 28. Саьат. 29. Капкан. 30. Ийне эм йип. 31. Оймак. 32. Уршык. 33. Телефон. 34. Серник. 35. Иер. 36. Пышкы. 37. Иер. 38. Коьпир. 39. Элек. 40. Эсик. 41. Пеш пен арба. 42. Пеш. 43. Сандык. 44. Пышкы. 45. Шырак. 46. Юн тарак.

АЙВАНЛАР:

1. Аюв. 2. Эшки. 3. Кумырска. 4. Атаман. 5. Куьпелек. 6. Бака. 7. Туье. 8. Балык. 9. Баьпий. 10. Эшки. 11. Туье. 12. Кумырска. 13. Балык. 14. Сыйыр. 15. Йылан. 16. Кораз. 17. Эшки. 18. Кораз. 19. Мысык. 20. Кораз. 21. Туье. 22. Балык. 23. Балшыбын. 24. Караторгай. 25. Коян. 26. Коян. 27. Тасбака. 28. Коян. 29. Йылан. 30. Кирпи. 31. Кораз 32. Тавык, юмыртка, шипий.

ИШТЕЛИГИ

Солтахан Аджиков. **Тувралыктынъ татувы таьтли 5**

ТАЬЛЕНИМИЗ ТАВДАЙ БОЛСЫН...

Таьленимиз тавдай болсын (ятлавлар) .. 20
Куру – Кум 143
Уроки любви от поэта 148
Кудай сыйлаган аьдемлер 153
«Асса! Асса! Айлан, яс!» 165
«Асса! Аяк бас, йигит!» 166
Бебелер, сизинъ уьшин... 175

АЙТКАН СОЬЗ – АТЫЛГАН ОК

Айтылган соьз – атылган ок 184
Маьнели союз малдан артык 188
Аьлим – элдинъ шырагы 191
Эл казнасы – эски соьз 193
Эл шырагы – эки коьз, эл байлыгы – эски соьз 200
Яманды коьрмей, яхшыдынъ баасын билмессинъ 206

Асыл соьзди актарсанъ, акыл кайрар соьз шыгады 209
Ой ойдан юйрик 212
Халк айтувы – акыйкат 216
Айтылган соьз – атылган ок. Соьз тас ярар, тас ярмаса бас ярар 217
Юмаклардынъ шешуьвлери 221

Мамбетов Куруптурсун
Утешевич

ЗВЕЗДНЫЕ НОЧИ

На ногайском языке

Редактор *А. Култаев*
Художник *М. Муталлибов*
Художественный редактор *М. Левченко*
Технический редактор *В. Гаджиева*

Лицензия ИД 05334 от 10.07.01
Подписано в печать 09.11.2021.
Формат 70x90 $^{1}/_{32}$. Бумага офсетная.
Гарнитура «SchoolBook». Печать офсетная.
Уч.-изд.л. 5,3. Усл.печ.л. 8,2.
Тираж 300 экз. Заказ № 1101.
Цена свободная

ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство»
Министерства информации и печати РД,
367000, г. Махачкала, ул. Пушкина, 6.

Отпечатано в ГАУ РД
«Издательский дом «Дагестан»,
367018, РД, г. Махачкала, пр-кт Насрутдинова, 61

230,00